

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Josef Stehlík

**Vliv psychického nátlaku na platnost uzavření manželství
v sekulárním a kanonickém právu**

Diplomová práce

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Vliv psychického nátlaku na platnost uzavření manželství v sekulárním a kanonickém právu“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 25. 3. 2011

Na tomto místě chci poděkovat P. doc. Damiánu Němcovi OP za jeho odborné vedení, cenné rady a ochotnou pomoc při zpracování mé diplomové práce. Zvláštní poděkování patří také mým rodičům a celé mé rodině za velkou podporu a vytváření vhodných podmínek nejen pro práci na následujícím textu, ale i po celou dobu mého studia na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Obsah

Seznam použitých zkratk	5
Úvod	6
Všeobecná část	8
1 Manželství v kanonickém a sekulárním právu	8
1.1 Pojem kanonického práva a jeho vztah k sekulárnímu právu	8
1.2 Manželství v kanonickém právu.....	9
1.2.1 Vlastnosti manželství.....	10
1.2.2 Vznik manželství	11
1.3 Manželství v sekulárním právu	12
1.3.1 Vlastnosti manželství.....	14
1.3.2 Vznik manželství	15
1.4 Vzájemné uznání uzavřeného manželství mezi zkoumanými právními systémy	16
2 Platnost právních úkonů v kanonickém a sekulárním právu	18
2.1 Právní úkony v kanonickém právu	18
2.1.1 Lidský úkon v morální teologii	18
2.1.2 Pozitivní kanonická úprava právních úkonů.....	20
2.2 Právní úkony v sekulárním právu.....	21
2.2.1 Neplatnost a neexistence právních úkonů.....	23
2.2.2 Neexistence a neplatnost podle zákona o rodině	24
3 Stručný přehled historického vývoje právního institutu psychického nátlaku	26
3.1 Historický vývoj v kanonickém právu.....	26
3.1.1 Vývoj v kanonickém právu v době před CIC 1983.....	26
3.1.2 Posun vnímání psychického nátlaku v CIC 1983	27
3.1.3 Shrnutí vývoje v kanonickém právu.....	28
3.2 Historický vývoj v sekulárním právu	28
3.2.1 Psychický nátlak v obecném zákoníku občanském	29
3.2.2 Psychický nátlak v rodinném právu před novelou z roku 1998	30
3.2.3 Shrnutí historického vývoje	31
Zvláštní část	32
4 Psychický nátlak v kanonickém právu	32
4.1 Násilí a strach	32
4.1.1 Fyzické násilí.....	33
4.1.2 Psychický nátlak	33
4.2 Strach a jeho typologie.....	34
4.2.1 Vážný a lehký strach.....	34
4.2.2 Strach působený zevnějšku a zevnitř	35
4.2.3 Strach působený úmyslně a neúmyslně	36
4.2.4 Strach způsobený spravedlivě a nespravedlivě.....	36
4.2.5 Strach způsobený a přijatý	36
4.2.6 Zvláštní případ <i>metus reverentialis</i>	37
5 Vliv psychického nátlaku na platnost manželství v kanonickém právu	38
5.1 Neplatnost manželství z důvodu fyzického násilí.....	38
5.2 Neplatnost manželství z důvodu psychického nátlaku.....	38
5.3 Podmínky vedoucí k neplatnosti manželství z důvodu psychického nátlaku	39
5.3.1 Vážný strach	39
5.3.2 Strach působený zevnějšku	40
5.3.3 Kauzalita strachu a uzavřeného manželství.....	42
5.4 Další typy strachu a jejich vliv na platnosti manželství.....	43
5.4.1 Strach působený úmyslně a neúmyslně	43

5.4.2 Strach působený spravedlivě a nespravedlivě	43
5.4.3 Neplatnost manželství z důvodu <i>metus reverentialis</i>	44
5.5 Shrnutí	45
5.5.1 Odlišení od ostatních volných nedostatků	45
5.5.2 Institut psychického nátlaku	46
6 Vliv psychického nátlaku na platnost manželství v sekulárním právu	47
6.1 Vymezení fyzického násilí a psychického nátlaku v důvodech neplatnosti manželství	47
6.2 Neexistence manželství z důvodu fyzického násilí	48
6.3 Neplatnost manželství z důvodu psychického nátlaku	48
6.3.1 Protiprávnost výhrůžky	49
6.3.2 Důvodná bázeň	50
6.3.3 Adresnost a kauzální nexus výhrůžky	51
6.3.4 Doplnující poznámky k bezprávné výhrůžce	52
6.3.5 Prekluzivní lhůta	52
6.3.6 Fyzické násilí	53
6.4 Shrnutí institutu psychického nátlaku v sekulárním právu	54
7 Komparační shrnutí institutu psychického nátlaku z pohledu zkoumaných právních systémů	55
<i>Závěr</i>	57
Seznam pramenů a literatury	59
Shrnutí	64
Summary	66
Seznam klíčových slov / Key words	68

Seznam použitých zkratk

CIC – kodex kanonického práva z roku 1983

CIC 1917 – kodex kanonického práva z roku 1917

OZ – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

ZoR – zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Manželství je jedinou právem regulovanou formou soužití muže a ženy, kteří jeho prostřednictvím mají mezi sebou vytvářet trvalý svazek. Mimo to, že s sebou přináší řadu práv a povinností, z nichž některé zakotvují i právní normy, hraje důležitou roli jeho úloha ve vytváření vhodného prostředí a podmínek pro život členů rodiny a zejména pak pro výchovu a harmonický vývoj dětí.

Již delší dobu však nejen v české společnosti můžeme pozorovat vysoký podíl manželství, která se rozpadají. Z pohledu sekulárního práva se to projevuje především častými žádostmi o rozvod. Manželé, jež uzavřeli manželství kanonickou formou, se pak v obdobných situacích snaží domoci kromě civilního rozvodu i uznání neplatnosti jejich svazku církevními soudy, protože právo katolické církve dovoluje rozloučení manželství jen ve zcela výjimečných případech. Pro eventuelní nové manželství uzavírané kanonickou formou by tak v případě rozvodu zůstávala překážka bigamie.

Žádosti o prohlášení manželství za neplatné tvoří převažující část agendy církevních soudů. Z hlediska kanonického práva se tedy jedná o problém velice aktuální. Soudy sekulární v otázce neplatnosti manželství rozhodují velice zřídka, a to vzhledem k výše zmiňovanému naprosto převažujícímu ukončení manželství formou rozvodu.

V této diplomové práci se chceme věnovat neplatnosti manželství i my. Konkrétně budeme v této souvislosti zkoumat vliv psychického nátlaku, přičemž v zásadě ponecháme stranou problematiku rozvodu. Ač se v případě rozvodu jedná svým způsobem o fenomén dnešní doby, klademe důraz na systém kanonického práva, ve kterém je vzhledem k zásadní nerozlučitelnosti manželství otázka rozvodu zcela marginální záležitostí.

Pro správné pochopení našeho ústředního tématu vlivu psychického nátlaku na platnost manželství však bude třeba alespoň základním způsobem pojednat o souvisejících otázkách obecného charakteru. U obou právních systémů budeme tedy zkoumat jejich pohled na manželství a jeho vlastnosti a vznik. Dále se chceme věnovat otázce platnosti právních úkonů a jejich specifik pro právní jednání spočívající v uzavření manželství. Závěrem obecné části pak alespoň povšechným způsobem zmíníme vývoj zkoumaného institutu. Otázku vlastního psychického nátlaku pak poměrně podrobně rozvineme ve zvláštní část této práce.

Z výše uvedeného vyplývá, že při zkoumání institutu psychického nátlaku budeme vycházet ze dvou svým způsobem svébytných právních systémů – kanonického a sekulárního práva. Právem sekulárním v této práci označujeme české rodinné právo. Kanonické právo

jako právo celosvětového společenství katolické církve pak svoji působnost staví na personálním principu, jenž vychází z příslušnosti k církvi.

Základními zdroji informací budou kodex kanonického práva z roku 1983 a zákon č. 64/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění. Pro získání bližších informací bude třeba využít komentářů obou pramenů ve spojení s právními učebnicemi, literaturou a odbornými statěmi. Vzhledem k tomu, že občanský zákoník má jako *lex generalis* se zákonem o rodině blízkou spojitost, v případě sekulárního práva použijeme pro získání potřebných informací i příslušných občanskoprávních zdrojů. V souvislosti se zmiňovanou historickoprávní částí pak využijeme relevantní předpisy a literaturu obou právních systémů pro dané období. Diplomová práce vychází ze znění předpisů k 25. 3. 2011.

V diplomové práci použijeme metodu komparace, a to jednak z hlediska časového, především však pro srovnání mezi zkoumanými právními systémy. Vycházíme z předpokladu, že náš institut upravují kanonické a sekulární právo odlišně. Komparaci chceme poukázáním na rozdíly zvýraznit stěžejní vlastnosti potažmo charakteristiku psychického nátlaku v té či oné právní úpravě.

Cílem této práce je vymezení pojetí psychického nátlaku v obou právních systémech a poukázat na jeho odlišnost. Máme za to, že současné kanonické právo vykládá psychický nátlak oproti právu sekulárnímu široce a umožňuje tak uznat za neplatné manželství z tohoto důvodu ve větším množství případů než právo sekulární.

Všeobecná část

1 Manželství v kanonickém a sekulárním právu

Manželství bylo historicky v evropských zemích po dlouhou dobu regulováno pouze právem kanonickým. Teprve v období reformace a především pak absolutismu se vyčlenila samostatná státní úprava v podobě sekulárních zákonů. Ta však zcela zřejmě čerpala z úpravy kanonické, takže v obou systémech najdeme mnohé podobnosti.¹ Je však třeba zdůraznit, že určité instituty, mezi nimi i psychický nátlak, upravují oba systémy rozdílně. V některých případech jde dokonce o odlišnost zásadního charakteru.²

Psychický nátlak má za určitých podmínek vliv na platnost právního úkonu. Při aplikaci na platnost manželského souhlasu jako právního úkonu zakládajícího manželství je pak třeba mít na zřeteli zvláštní povahu tohoto úkonu. Odlišné pojetí psychického nátlaku v kodexu kanonického práva oproti jeho chápání v zákoně o rodině není bez souvislosti s různým pojetím manželství. Proto se pro správné vnímání tohoto institutu jeví nutným pojednat nejprve o chápání samotného manželství.

1.1 Pojem kanonického práva a jeho vztah k sekulárnímu právu

Ještě před vlastní definicí manželství bude třeba vymezit termín kanonického práva, jenž bude v celé práci hojně využíván. Máme za to, že se na rozdíl od pojmu sekulárního (světského) práva nejedná o termín všeobecně známý a bude tak vhodné ho osvětlit alespoň základním způsobem. Vyjdeme ze základní definice charakterizující kanonické právo jako právní řád katolické církve, která je jeho autorem i adresátem.³

Kanonické právo je právem náboženským. Jeho účelem je tedy nejen regulace vztahů uvnitř církve v souladu s vůlí církevní autority, kterou je především papež a biskupský sbor, ale také formace křesťanů v jejich nasměrování k Bohu podle hlavního kanonickoprávního principu „*suprema lex salus animarum*“ – nejvyšším zákonem je spása duší (kánon 1752 CIC).⁴

Dále stojí kanonické právo na principu personality obsaženém v kánonu 1 CIC. Je tedy závazné pro členy katolické církve latinského obřadu, přičemž vznik členství se odvíjí od

---

¹ HRDINA, Antonín Ignác. Manželství v současném českém i kanonickém právu. *Revue církevního práva*. č. 16 2/2000, s. 91.

² Máme na mysli především vlastnost nerozlučitelnosti manželství, kterou stanovuje pouze právo kanonické. V sekulárním právu manželství zaniká mimo jiné rozvodem.

³ HRDINA, Antonín. *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 66.

⁴ Tamtéž, s. 68.

katolického křtu.⁵ V zásadě upravuje kanonické právo jiné záležitosti a jiným způsobem než právo jednotlivých států. Vůči sekulárnímu právu se vymezuje ve vztahu nikoliv konkurence, ale komplementarity. Pokud dochází ke kolizím mezi normami obou právních systémů, lze za optimální řešení považovat sjednání smlouvy mezi vládou toho kterého státu a Apoštolského stolce, která by spor řešila.⁶

Ze specifických vlastností uveďme úzké sepětí kanonického práva s normami morálky, resp. věrouky a z toho vyplývající práce s neprávními kategoriemi jako je víra, svědomí, hřích či láska. Princip umírněnosti jako zvláštní princip kanonického práva dává široké možnosti v poskytování výjimek z ryze církevních zákonů.⁷ V této souvislosti uveďme dělení kanonického práva podle původce na práva božské a ryze církevní. V případě božského práva je zákonodárcem Bůh a svoji normativní vůli zjevuje ve formě přirozeného práva (zákon „vepsaný do nitra člověka“) a božského pozitivního práva, jehož nejdůležitějším pramenem jsou spisy Starého a Nového zákona. V případě ryze církevního práva je zákonodárcem člověk, konkrétně tedy církevní autorita, která tyto předpisy může vzhledem k poměrům ve společnosti měnit.⁸

Pokusíme se následující poznámky shrnout definicí Antonína Hrdiny, podle které se kanonickým právem rozumí: „...normativní systém *sui generis*, obsahující normy práva božského i ryze církevního, který je sankcionován autoritou katolické církve, jehož předmětem jsou vztahy vznikající mezi jednotlivými subjekty v souvislosti s životem církve a jehož cílem je napomáhat realizaci poslání církve ve světě.“⁹

1.2 Manželství v kanonickém právu

Na rozdíl od starší úpravy, která manželství nedefinovala, znění současně platného kodexu výslovně vymezuje manželství v kánonu 1055 § 1 CIC takto: „*Manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytváří nejnynitnější společenství celého života, zaměřené svou přirozenou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšen Ježíšem Kristem na svátost.*“ Neoddělitelnost manželské smlouvy mezi křesťany od svátosti kodex v druhém paragrafu kánonu 1055 CIC stanovuje následovně: „*Proto mezi pokřtěnými nemůže být platná smlouva, která by nebyla svátostí.*“¹⁰

⁵ Viz II kniha CIC 1983 „Boží lid“, v otázce křtu pak zvláště kánony 204 a 205.

⁶ HRDINA, Antonín. *Kanonické právo...*, s. 73.

⁷ Tamtéž, s. 69.

⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1995, s. 114.

⁹ HRDINA, Antonín. *Kanonické právo...*, s. 72.

¹⁰ Více k svátostnosti manželství viz: DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo*. Spiš: Spišská kapitula, 1996, s. 24 a násl.

Na základě uvedeného kánonu lze vymezit manželství jako trvalé životní společenství muže a ženy – manželů. Poukazem na etymologii latinského slova *consortium* (*con*, resp. *cum*=spolu s, *sors*=osud), obsaženého v originálním znění kánonu 1055 CIC, jež se zároveň užívá jako jeden z termínů pro manželství, lze zdůraznit kanonickoprávní chápání manželství, podle něhož muž a žena v manželství spojují své osudy.¹¹ Nejvnitřnější společenství manželů postavené na přirozenosti člověka má ze své podstaty směřovat k tomu, aby sloužilo k jejich dobru a k plození a výchově potomků.¹² Hovoří se o dobru manželů a dobru potomstva. Tato dobra se označují jako cíle manželství a oproti CIC 1917 (kánon 1013 odst. 1) jsou v současném pojetí z hlediska důležitosti rovnocenné.¹³

Ježíš Kristus, křesťany vnímaný jako Boží Syn, pak výjimečnost manželství stvrzuje tím, že mezi křesťany uzavřené manželství povyšuje na svátost.¹⁴ Ve svátosti manželství křesťanští manželé dostávají sílu, aby si vzájemně pomáhali ke svatosti v manželském životě a při plození a vychovávání svých dětí.¹⁵

1.2.1 Vlastnosti manželství

K podstatným vlastnostem manželství náleží dle kánonu 1056 CIC jeho jednota a nerozlučitelnost. Ty nabývají v křesťanském manželství zvláštní pevnosti z důvodu svátosti. Jednota (*unitas*) manželství zakotvuje prvek monogamie, jež je pojmovou náležitostí manželství. A *contrario* můžeme tvrdit, že svazek více žen s mužem (polygynie) a obdobně více mužů se ženou (polyandrie) nechápe kanonické právo jako manželství. Kanonické právo nepřipouští jak bigamii současnou, tak bigamii následnou spočívající v uzavření druhého svazku ještě za života předcházejícího manželského partnera.¹⁶ Nepřípustnost následné bigamie vyplývá ze zásadní nerozlučitelnosti manželství, o níž bude pojednáno níže.

Jednotu můžeme chápat také jako kvalitativní-intenzivní dimenzi (nerozlučnost pak představuje dimenzi kvantitativní-extenzivní) celoživotního společenství manželů. Damián Němec v jednotě spatřuje sdílení všeho, co život přináší, a chápe jednotu (především v jejím

¹¹ DUDA, Ján. *Katolické manželské právo...*, s. 7.

¹² TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesionální právo a církevní právo...*, s. 233, dále: DUDA, Ján. *Katolické manželské právo...*, s. 12 a s. 22 a násl.

¹³ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha: Krystal OP, 2006, s. 18.

¹⁴ Katechismus katolické církve v č. 1131 definuje svátost následovně: Svátosti jsou účinná znamení milosti, ustanovená Kristem a svěcená církví, jimiž se nám uděluje božský život. Viditelné obřady, jimiž jsou svátosti slaveny, znamenají a udílí milosti, které jsou vlastní každé svátosti. Svátosti přinášejí plody v těch, kteří je přijímají s požadovanou dispozicí. Viz: *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 298.

¹⁵ II. Vatikánský koncil. *Věřoučná konstituce o církvi Lumen gentium*. Viz: Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: ZVON, 1995, s. 48.

¹⁶ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesionální právo a církevní právo...*, s. 234.

vnitřním aspektu) jako věrnost. Reálně pak sdílení v takové intenzitě s více lidmi zároveň není možné.¹⁷

Nerozlučitelnost manželství (*indissolubilitas*) znamená sdílení po zbytek života. Manželství zaniká až smrtí jednoho z manželů. V nerozlučitelnosti můžeme rozlišit dvě podstatné roviny. Vnitřní, tzn. nerozlučitelnost ze strany manželů, je absolutní. Manželé tedy nemohou svůj dřívější manželský souhlas konstituující manželství pozdějším rozhodnutím zrušit, a to z důvodu jeho samotné povahy.¹⁸ Vnější nerozlučitelnost, tedy od určité kompetentní církevní autority, absolutně neplatí. Ve výjimečných situacích, které svým způsobem potvrzují pravidlo nerozlučitelnosti, totiž lze platné manželství rozloučit. Rozluka je však možná pouze v případech manželství nesvátostného a svátostného nedokonaného.¹⁹ Absolutně nerozlučitelné je pak na základě kánonu 1141 CIC manželství svátostné dokonané.

Závěrem k pojednání o vlastnostech manželství můžeme na základě výše uvedeného poznamenat, že manželský souhlas v sobě nerozlučitelnost i jednotu (v jejím vnitřním aspektu) zahrnuje, což usuzujeme z formulace manželského slibu, který zní: „*Já N..., odevzdávám se tobě N..., a přijímám tě za manžela/manželku. Slibuji ti lásku, úctu a věrnost, že tě nikdy neopustím a že s tebou ponesu všechno dobré i zlé až do smrti. K tomu ať mi pomáhá Bůh. Amen.*“ V případě použití druhé verze slibu pak snoubenci pronášejí tato slova: „*Já, N, odevzdávám se tobě, N, a přijímám tě za svou manžela/manželku. Slibuji ti věrnost v časech dobrých i zlých, ve zdraví i nemoci, v hojnosti i nedostatku. Chci tě milovat a ctít po celý svůj život, dokud nás smrt nerozdělí.*“²⁰

1.2.2 Vznik manželství

Manželství lze chápat jako přirozený stav, jako svátost a konečně v jeho právním rozměru jako smlouvu.²¹ Z podstaty věci však nepůjde o smlouvu, jak ji chápe obligační právo, ale o smlouvu *sui generis*.²² V případě uzavírání manželství je smluvní svoboda omezena. Obsah smlouvy je dán Bohem, smluvní strany se zavazují na celý život a nemají

¹⁷ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 16.

¹⁸ Viz CIC 1983 kánon 1057 odstavec 2.

¹⁹ Kánony 1141–1050 CIC 1983, instrukce vydaná kongregací pro nauku víry pod názvem *Potestas Ecclesiae* dne 30. 4. 2001, s komentářem Damiána Němce. Viz: NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 170 a násl.

²⁰ *Svatební obřady*. 2 vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 39–40.

²¹ DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo...*, s. 13.

²² Na tomto místě se jeví vhodným zdůraznit, že CIC 1983 v originálním znění již neuvádí spíše právní obrat použitý v CIC 1917 *contractus sui generis*, ale primárně teologický termín *foedus*, čímž se zdůrazňuje náboženský charakter neboli svátost manželství. Viz: NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 15.

právo od smlouvy odstoupit.²³ Na základě této zvláštní smlouvy vzniká osobní statut muže a ženy z manželství vyplývající a s tím spojená práva a povinnosti.

V minulosti se vedl spor o to, zda je manželství smlouvu reálnou či konsensuální. Prakticky šlo o otázku okamžiku perfekce manželské smlouvy, kdy proti sobě stál názor pařížské školy „*non concubitus, sed consensus facit matrimonium*“ zastávající konsensuální princip a pojetí boloňské školy, která na základě reálného principu viděla jako moment vzniku manželství pohlavní styk uskutečněný po výměně manželského souhlasu. Spor vyřešil papež Alexandr III (1159–1181) ve prospěch konsensuálního principu.²⁴ Avšak tělesné spojení manželů, jež je samo o sobě vhodné ke zplození dítěte, zůstává relevantní a to zejména ve vztahu k vnější rozlučitelnosti manželství.²⁵

Na základě výše řečeného můžeme shrnout, že výměna manželského souhlasu mezi nupturienty²⁶ je v souladu s kánonem 1057 CIC 1983 pramenem vzniku manželského svazku (*causa efficiens*) a současně jeho konstitutivní prvek (*causa formalis*). Pro takový souhlas jsou pak vyžadovány určité vlastnosti a kvality. V první řadě musí být souhlas opravdový, kdy vnější smluvní projev vůle odpovídá vnitřnímu rozhodnutí vůle. Musí jít o svobodný a uvážený úkon vůle, tedy prostý kvalifikovaného vnějšího nátlaku či vnitřní tísně a s předchozí rozumovou argumentací. A konečně se vyžaduje vzájemná výměna souhlasu nupturientů projevením vůle navenek.²⁷ Pokud jsou zároveň splněny požadavky kladené na osoby snoubenců a kanonickou formu uzavíraného sňatku, tak platné manželství vzniká okamžikem výměny manželského souhlasu v podobě pronesení slavnostních slibů oběma nupturienty.²⁸

1.3 Manželství v sekulárním právu

Manželství definuje zákon o rodině v § 1 takto: „*Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem*“. V druhém odstavci § 1 ZoR stojí, že „*hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí*.“ Z výše uvedeného

²³ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 15. V případě nemožnosti odstoupení od smlouvy se však nejedná o přísnost a striktnost práva (nemožnost právní), ale o respektování specifické povahy manželského souhlasu (nemožnost vnitřní daná povahou skutečnosti). Právo tu tedy nic nového nestanoví, pouze sankcionuje realitu.

²⁴ DUDA, Ján. *Katolické manželské právo...*, s. 16.

²⁵ Viz CIC 1983 kánon 1061 ve spojení s kánonem 1141.

²⁶ Termín „nupturient“ vychází etymologicky z latiny a označuje toho, kdo v budoucnosti hodlá uzavřít manželství. Viz: NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 14.

²⁷ DUDA, Ján. *Katolické manželské právo...*, s. 78.

²⁸ Pro úplnost dodejme, že někteří nupturienti nemohou formulí manželského slibu pronést (němí). Pak stačí rovnocenné znamení. Konečně je možné také formulovat manželský slib jako otázku, kdy formulí slibu přednese oddávající a nupturienti vyjádří svůj souhlas slovem *ano* či jiným rovnocenným znaméním.

vyplývá, že zákonodárce předpokládá trvalost manželského svazku, což můžeme chápat jako základní předpoklad, který se promítá do zákona o rodině jako celku.²⁹

Dalším definičním znakem je svazek osob opačného pohlaví.³⁰ Jedině muž a žena mohou uzavřít manželství, což vyplývá také z § 3 ZoR. Tzv. „nesezdané soužití“ nemá z hlediska zákona o rodině relevanci. Zcela bez právního významu však není. Konkrétní dopady takového soužití najdeme např. v dědickém právu, v právní úpravě nájmu bytu či právu sociálního zabezpečení.³¹

Manželství lze definovat nejen jako trvalé společenství, ale současně také jako právní vztah mezi dvěma osobami. Jde o jediný právem definovaný vztah mezi mužem a ženou.³² Na manželství však nelze pohlížet jako na právní vztah z hlediska závazkového práva. Z mnoha důvodů se jedná o vztah *sui generis*. Z nejdůležitějších specifíků zdůrazněme, že jde vždy o vztah mezi mužem a ženou, který vzniká i zaniká způsobem stanoveným v zákoně a jeho obsahem nejsou pouze práva a povinnosti, protože jde zásadně o životní společenství. Konečně dodejme, že současně jako *právní vztah* chápeme manželství také jako *právní stav* muže a ženy.³³

V § 1 odstavci 2 ZoR zákonodárce stanovuje jako hlavní účel manželství založení rodiny a následnou výchovu dětí. Dle komentářů manželství naplňuje tři základní funkce – biologickou, výchovnou a ekonomickou. K biologické patří především zajištění reprodukce a uspokojení citových a sexuálních potřeb. Výchovná se naplňuje v manželství s nezletilými dětmi. Konečně ekonomická vyplývá z manželství a rodiny jako základní hospodářské jednotky, která poskytuje základní hmotné zabezpečení svým členům především nezletilým dětem a starším členům rodiny a ve které mají všichni povinnost si vzájemně pomáhat.³⁴

Zajímavým se jeví porovnání výše jmenovaných funkcí s cíli manželství dle kanonického práva. V zásadě jde o obdobné vymezení, což si vysvětlujeme povahou manželství jako institutu přirozeného (resp. božského) práva, z čehož vyplývá, že ho stát

---

²⁹ Domníváme, že tento předpoklad lze vyčíst dokonce i v právní úpravě rozvodu, pokud jeho základní ustanovení § 24 ZoR vyžaduje k rozvedení manželství *tak hluboké a trvalé rozvrácení, že nelze očekávat obnovení manželského soužití*.

³⁰ Svazek osob stejného pohlaví došel svého právního zakotvení v zákoně č. 115/2006 o registrovaném partnerství.

³¹ HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, HYNKOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 7. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 3. 2005. Praha: Linde Praha a.s., 2005, s. 13. Např. v dědickém právu podle dědění ze zákona v § 474 OZ nalezneme druha/družku ve 2. dědické skupině, kteří za podmínek specifikovaných zákonem získají oprávnění dědit.

³² HOLUB, Milan-NOVÁ, Hana-HYNKOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář...*, s. 13.

³³ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 14.

³⁴ Tamtéž, s. 13–14.

(potažmo církev) nevytváří, nýbrž pouze uznává.³⁵ Určité odlišnosti cílů manželství civilního a kanonického vznikají především v různém chápání dobra manželů a biologické funkce manželství. Toto lze v případě kanonickoprávní úpravy odůvodnit vírou v posmrtný život a specifiky tzv. svátostného manželství.³⁶

1.3.1 Vlastnosti manželství

Na rozdíl od kanonického práva se právo sekulární a jeho komentáře explicitně nevyjadřují, co zahrnují do vlastností manželství. Protože výklad pojmu manželství v zásadě splývá s pojednáním o jeho vlastnostech, vybíráme z komparačních důvodů do této části otázky jednoty a nerozlučitelnosti civilního manželství.

Zákon o rodině připouští svazek jednoho muže s jednou ženou. Ač se v případě monogamie nejedná o celosvětový fenomén, naše právní úprava vyplývající z evropských a křesťanských tradic polygynii či polyandrii nedovoluje.³⁷ Při rozdělení bigamie na současnou a následnou je třeba vnímat, že zákon o rodině zakazuje pouze bigamii současnou. Po zániku předchozího manželství rozvodem lze tedy ještě za života předchozího manžela uzavřít manželství další.

Současnou bigamii zákon o rodině vylučuje v § 11. Manželskou překážku pak vytváří nejen manželství, ale i předchozí registrované partnerství. Bigamické manželství trpí vadou, pro kterou může být prohlášeno za neplatné, avšak do prohlášení o neplatnosti je platné s právními účinky z toho vyplývajících. Jde o vadu zhojitelnou, které odpadá zánikem předchozího manželství. Bigamii upravuje také zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů, který ve své čtvrté hlavě zvláštní části obsahující *trestné činy proti rodině a dětem* postihuje dle § 194 obě osoby uzavírající manželství. Trestného činu se tak dopouští i ten, kdo jako svobodný uzavírá manželství s osobou v manželství.³⁸

Pokud se jedná o vlastnost nerozlučitelnost manželství v kanonickém právu zdůrazňovanou, tak u manželství dle sekulárních předpisů tato vlastnost absentuje. Souhlasně s kanonickým právem lze hovořit o absolutní vnitřní nerozlučitelnosti. Při zániku manželství

³⁵ O chápání práva přirozeného a pozitivního s jejich vzájemnými odlišnostmi více viz: KUBŮ, Lubomír, HUNGR, Pavel, OSINA, Petr. *Teorie práva*. Praha: Linde Praha, 2007. s. 18 a násl.

³⁶ Více k tomuto tématu v odborných publikacích. Například viz: POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva*. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1990, s. 8, dále II. Vatikánský koncil. *Věřoučná konstituce o církvi Lumen gentium...*, s. 48, nebo NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 17–18.

³⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Doplněk, 2006, s. 52.

³⁸ Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník v z. p. p., § 194 „Dvojí manželství“:

(1) Kdo za trvání svého manželství uzavře manželství jiné, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.
(2) Stejně bude potrestán, kdo uzavře manželství s osobou, která již je v manželství jiném.

se tedy na rozdíl od jeho vzniku neuplatní autonomie vůle, takže nemůže zaniknout pouhou dohodou manželů.³⁹ Manželství za života obou manželů zaniká pouze na základě rozhodnutí soudu, na jehož základě je rozvedeno.⁴⁰

V zásadě manželé nemají právní nárok na rozvedení svého svazku, což by potvrzoval i gramatický výklad § 24 ZoR, ze kterého vyplývá, že rozvod záleží na úvaze soudu. Ustanovení §24a ZoR zakotvující tzv. „kvalifikovaný rozvrat“ však zakládá právní fikci splnění podmínek § 24 ZoR. Tím soudu v podstatě odebírá možnost vlastního uvážení a ten rozvádí manželství za splnění podmínek v §24a ZoR bez dalšího zkoumání příčin rozvratu.⁴¹ Z výše uvedeného i ze společenské reality vysokého procenta⁴² rozvedených manželství jasně vyplývá relativně přístupná a v hojně míře využívaná vnější rozlučitelnost manželství na základě sekulárního práva.

1.3.2 Vznik manželství

Manželství musí být uzavřeno zákonem stanoveným způsobem. Ten definuje zákon o rodině v ustanoveních §3 a následujících. Jako důvod kogentního ustanovení § 3 ZoR, který vyžaduje mimo jiné přítomnost státního či církevního orgánu, se uvádí zásadní právní následky spojené s uzavřením manželství. Sňatek přinášející tak významnou změnu v osobní i majetkové sféře fyzické osoby nemůže spočívat v prosté dohodě muže a ženy.⁴³

Dalším požadavkem § 3 ZoR je svobodné a úplné prohlášení muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství. Toto prohlášení je konstituujícím prvkem manželství. Perfekce sňatečního právního úkonu a okamžik vzniku manželství se vážou k okamžiku, kdy snoubenci učinili sňateční prohlášení tak, že jej oddávající vnímal svými smysly. Manželství je uzavřeno vyslovením druhého „ano“.⁴⁴

Ohledně úlohy oddávajícího nepanuje v právní nauce jednota. Někteří tvrdí, že oproti výše uvedenému oddávající aktivně přijímá prohlášení snoubenců, což má i svůj právní význam. Tento teoretický problém se jeví zajímavý v tom, jakým způsobem můžeme chápat

³⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo...*, s. 52.

⁴⁰ S námitkou, že manželství zaniká i prohlášením jeho neplatnosti, lze souhlasit pouze de facto. *De iure* však neplatné manželství nezaniká, ale od počátku pozbývá platnost, což vyplývá z rozhodnutí soudu s účinky *ex tunc*.

⁴¹ HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, HYNKOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář...*, s. 45.

⁴² Pozn.: Jako orientační informaci dodáváme, že podle poslední průzkumu Českého statistického úřadu dosáhla v roce 2008 tzv. úhrnná rozvodovost 49,6% s průměrnou délkou trvání manželství 12,3 let. *Rozvodovost* [online]. www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home, 15. 1. 2010 [cit. 4. 12. 2010]. Dostupné na <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

⁴³ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo...*, s. 52.

⁴⁴ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo...*, s. 45.

samotné sňateční prohlášení.⁴⁵ Máme za to, že snoubenci vyjadřují vůli projevenou ve sňatečním prohlášení vůči sobě navzájem. Konečně právní poměr a životní společenství zakládají snoubenci mezi sebou a z tohoto pohledu by měla úloha oddávající spočívat v „pasivní“ registraci takového prohlášení.⁴⁶

Platné manželství vzniká v případě, že jsou splněny požadavky kladené na osoby snoubenců, na sňateční obřad a na prohlášení vstupu do manželství.⁴⁷ Kvalifikovaný psychický nátlak v podobě bezprávné výhrůžky ruší požadavky pro sňateční prohlášení. Tato otázka bude podrobně zkoumána následně ve zvláštní části této práce.

1.4 Vzájemné uznání uzavřeného manželství mezi zkoumanými právními systémy

Pohled kanonického práva na vztah k civilně uzavřenému manželství můžeme odvodit z kánonu 1059.⁴⁸ Nejprve je třeba zdůraznit, že v kánonu se nemluví o světském (civilním) manželství jako takovém, ale pouze o jeho účincích, protože civilní manželství není předmětem kanonickoprávní úpravy.⁴⁹ Mohou nastat dvě situace podle toho, zda uzavírají před kompetentní světskou autoritou manželství snoubenci vázaní kanonickou formou či nikoliv.

U snoubenců, kteří kanonickou formou vázaní nejsou, takto uzavřené manželství platné je. Pokud ovšem snoubenci (či jen jeden z nich) vázaní kanonickou formou jsou, pak jejich manželství uzavřené civilním způsobem z pohledu kanonického práva platné není.⁵⁰ Pro úplnost doplňujeme, že manželství uzavřené kanonickou formou uznává pouze zánik manželství zakotvený v kodexu kanonického práva. Takové manželství, pokud by bylo světskou autoritou prohlášeno za neplatné či rozvedené, z pohledu kanonického práva nadále trvá.

Zákon o rodině vyjadřuje *expressis verbis* vztah k církevnímu uzavření manželství v § 10 ZoR.⁵¹ Církevně uzavřené manželství nevyvolává žádné jiné důsledky než občanský

---

⁴⁵ Tamtéž, s. 37.

⁴⁶ Srov. znění kánonu 1057 § 2 CIC 1983: „*Manželský souhlas je úkon vůle, jímž se muž a žena sami sobě navzájem neodvolatelnou dohodou odevzdávají a přijímají za účelem vytvoření manželství.*“

⁴⁷ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo...*, s. 23.

⁴⁸ Kánon 1059 CIC 1983: *Manželství katolíků, i když je katolická pouze jedna strana, se řídí právem nejen božským, ale i kanonickým, při zachování příslušnosti světských představených co do ryze světských účinků manželství.*

⁴⁹ DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo...*, s. 40.

⁵⁰ Tamtéž, s. 40.

⁵¹ Zákon o rodině, §10:

(1) *Byl-li uzavřen občanský sňatek, nemají následné náboženské obřady právní následky.*

(2) *Byl-li uzavřen církevní sňatek, nelze následně uzavřít občanský sňatek.*

sňatek. Proto neuznává světské právo nerozlučitelnost manželství. Ukončení manželství je možné pouze formami stanovenými v zákoně o rodině. Nulity manželství prohlášené církevními autoritami světské právo neuznává.⁵²

---

⁵² HADERKA, Jiří. Oddávky, nulity a neexistence manželství od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb, *Právní praxe*, 1998, roč. 46, č. 8, s. 476.

2 Platnost právních úkonů v kanonickém a sekulárním právu

Jak vyplývá z předchozího pojednání o manželství a jeho vzniku, pak okamžikem uzavření manželství oba právní systémy chápou vyslovení manželského souhlasu oběma snoubenci. Protože manželský souhlas není nic jiného než právní úkon, další teoretické vymezení bude směřovat k právním úkonům v oblasti kanonického i církevního práva. Jde o právní úkon mimořádného významu zakládající právní vztah *sui generis* a ve vnímání jeho platnosti lze spatřovat určité odlišnosti vzhledem k obecnému vymezení, které budou také obsahem dalšího pojednání.

2.1 Právní úkony v kanonickém právu

Pro správné pochopení nauky o právních úkonech v kanonickém právu bude nutné vyjít z morální teologie, ze které právní doktrína teoreticky vychází. Ta se totiž věnuje také problematice lidského úkonu mimo jiné z hlediska jeho vzniku a vlastností. Pokud si vymezíme právní úkon jako lidský úkon, se kterým právo spojuje právní účinky, pak se nám logicky osvětluje souvislost práva s morální teologií.

2.1.1 Lidský úkon v morální teologii

Lidským úkonem se budeme zabývat především v souvislosti s vůlí, ze které lidský úkon vychází. Vůle je definovaná jako mohutnost duše, která je obrácena k dobru. Jde o touhu vědomou, řízenou rozumem. Zvláštností lidských úkonů je právě to, že vychází z vůle. Z tohoto pohledu můžeme rozlišit lidský úkon (*actus humanus*) od úkonu člověka (*actus hominis*). *Actus humanus* vychází z člověka specificky lidsky – svobodně a dobrovolně.⁵³ Obdobně i *actus hominis* z člověka vychází, nejde ovšem o úkon spojený s člověkem výlučně. Jde o úkony vegetativní nebo instinktivní, jako je například zažívání či dýchání, ale i to, co činí člověk ve spánku, hypnóze, nebo v opilosti. Člověk jedná opravdu lidsky, pokud je ve své činnosti veden rozumem a svobodnou vůlí. Nižší tvorové pak pouze slepě následují své instinkty.⁵⁴

Dobrovolné (*voluntarium*) je to, co vychází z vůle, jakožto vnitřního principu, když je znám cíl. Jde o zvláštní vlastnost každého úkonu, ale i nečinnosti, které mají svůj základ

---

⁵³ BENEŠ, Albert. *Morální teologie*. Praha: Krystal OP, 1994, s. 21.

⁵⁴ DACÍK, Reginald. M. *Katolická mravouka podle zásad sv. Tomáše Akvinského*. sv. 68, Olomouc: Dominikánská edice KRYSTAL, 1945, s. 26.

v poznání cíle.⁵⁵ Oproti tomu nedobrovolné (*involuntarium*) je to, co je proti vůli. *Involuntarium* způsobují násilí, strach, žádostivost a nevědomost.

V prvé řadě jde o násilí, tedy sílu a nucení, které přichází zvenčí a dobrovolné vylučuje. Dále strach jako zmatek duše v přítomnosti hrozícího a obávaného zla, který působí, že člověk v určitém případě chce, co by jinak nechtěl. Strach sám o sobě nečiní pravidelně lidský skutek nedobrovolným, zmenšuje pouze jeho dobrovolnost.

V případě žádostivosti je třeba brát v potaz, že vašeň sice vůli dozajista ovlivňuje, ale nelze vždy tvrdit, že úkon ovlivněný vášní byl nedobrovolný. Nastávají však situace, kdy je vašeň tak silná, že vůli k sobě nekloní, nýbrž úkon proti vůli vynucuje. Pak jde o úkon zcela zřejmě nesvobodný a nedobrovolný. Konečně nevědomost chápeme jako nepřítomnost vědomosti, která by v subjektu normálně měla být.⁵⁶

Jak jsme již uvedli, vůle nutně touží po svrchovaném dobru, avšak člověk není determinován v tom, v čem má své svrchované dobro hledat. A když poznáme cíl, nejsme determinováni v tom, jaké prostředky volit k dosažení tohoto cíle. Tuto nedeterminovanost ale nemůžeme chápat jako svobodu. Jde pouze o její předpoklad. Svoboda je pak schopnost vůle vystoupit ze své nedeterminovanosti a zaujmout pozitivní vztah k určitému dobru, sám se k němu naklonit.⁵⁷

Svobodný úkon spočívá ve vzájemném vlivu rozumu a vůle. Rozum jako první činitel v lidském skutku představuje vůli určité dobro a vůle ještě před realizací skutku zpětně působí na rozum.⁵⁸ Albert Beneš píše, že tajemství svobodné osoby spočívá právě ve vzájemném podmiňování vůle a rozumu. Lidská svoboda však není absolutní, omezují ji různé vlivy. Stejně jako u dobrovolnosti jsou překážky svobody násilí, strach, žádostivost, nevědomost. Dále na vůli negativně působí například duševní choroby, dědičné dispozice, nebo výchova.⁵⁹

Ve snaze sumarizovat výše popsané uvádíme, že podle morální teologie je člověk přirozeně nakloněn k dobru – svrchovaným dobrem je Bůh. Lidské jednání vychází ze vzájemné součinnosti rozumu a vůle. Ty však musí být dobrovolné a svobodné. Dobrovolnost i svobodu ale ruší mnohé výše jmenované faktory. Pro účely naší práce zdůrazníme, že mezi

---

⁵⁵ Od termínu voluntarium je třeba rozlišovat pojem volitum (chtěné), který označuje to, co chci, aniž by to směřovalo k uskutečnění. Př.: Titus chce usmrtit nepřítele. Při lovu míří na jelena, ale omylem zabije nepřítele. Takové zabití je sice chtěné avšak nedobrovolné. Viz: BENEŠ, Albert. *Morální teologie...*, s. 21.

⁵⁶ Tamtéž..., s. 22.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

⁵⁸ Pozn.: Vzájemný vztah ovlivňování vůle a rozumu je vystižně popsáno v díle doktora Dacíka, který ve svém textu shrnuje podrobné pojednání o problému obsažené v Teologické sumě Tomáše Akvinského. Viz: DACÍK, Reginald. M. *Katolická mravouka podle zásad sv. Tomáše Akvinského...*, s. 27.

⁵⁹ BENEŠ, Albert. *Morální teologie ...*, s. 24.

ně patří násilí a strach⁶⁰. Z této doktríny o lidském skutku pak vychází právo, které úkony s absentujícími rozumem a svobodnou vůlí sankcionují neplatností. Podle platné právní úpravy jde o jednání pod vlivem násilí, strachu, podvodu, nevědomosti a omylu. Podmínky neplatnosti pak specifikují kánony 124 až 128 CIC 1983.

2.1.2 Pozitivní kanonická úprava právních úkonů

Kánon 124 CIC k platnosti právního úkonu vyžaduje, aby byl vykonán osobou způsobilou a aby obsahoval podstatné prvky a náležitosti požadované k jeho platnosti. Platnost právního úkonu posuzovaná vzhledem k možnosti jeho rozvázání dělíme na právní jednání neplatné *absolutně* či *relativně*. U absolutní neplatnosti rozvázání možné není a jedná se právě o případy manželského práva. Relativně platné právní úkony rozvázány být mohou. U takových právních úkonů byl jejich původce omezen, a to buď po stránce poznání, nebo svobody rozhodování.⁶¹

Odstavec 2 kánonu 124 CIC stanovuje právní domněnku platnosti právních úkonů, jež jsou vykonány řádně co do vnějších prvků. Tato domněnka se objevuje i ve speciálním ustanovení pro manželství v kánonu 1060 CIC, které zakotvuje zásadu *in favorem matrimonii*. Podle ní se v pochybnostech manželství považuje za platné do doby, než se prokáže opak. Kodex dále v kánonu 1608 zakotvuje zvláštní procesní institut tzv. „*morální jistoty*“, kdy jde o určitý mezistupeň mezi absolutní jistotou a tzv. „*kvazijistotou*“. Morální jistota vylučuje každou podloženou a rozumovou pochybnost. Na druhé straně však ponechává absolutní možnost existence opaku.⁶² V kauzách manželské nulity požívající přízeň práva tak musí soudce, který nemohl dospět k morální jistotě o manželské nulitě, vyhlásit, že manželská nulita prokázána není.⁶³

O způsobilosti osob k právnímu jednání mluví především kánony 97 až 99 CIC, které pro plnou způsobilost požadují dovršení osmnáctého roku věku. Pro duševní chorobu však může být osoba považována za nezpůsobilou a kodex výslovně stanovuje právní postavení

---

⁶⁰ V textu diplomové práce jsou *promiscue* používány termíny: psychický nátlak, psychické (morální) násilí, *violentia moralis*, popřípadě bezprávná výhrůžka. Pojem „strach“ pak používáme v souladu s dikcí právních předpisů a odborné literatury.

Výraz „strach“ bývá taktéž nezřídka (a striktně vzato i nedůsledně) používán *promiscue* s výše uvedenými termíny. Pro upřesnění se jeví vhodným dodat, že strach chápeme jako důsledek psychického nátlaku.

⁶¹ GÓRECKI, Edward. *Obecné normy kodexu kanonického práva Jana Pavla II.* 2 sv. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 1993, s. 27.

⁶² GROLECHOWSKI, Zenon. *Morální jistota jako klíč ke čtení norem procesního práva.* vydal vlastním nákladem František Krejsa, s. 7.

⁶³ Tamtéž, s. 3.

takovéto osoby rovné dítěti do sedmi let, jež je nesvéprávné. O dalších překážkách majících za důsledek neplatnost právních úkonů pojednáme podrobněji níže.

Jak již bylo uvedeno, neplatnost právních úkonů mohou na základě kánonů 125 až 127 CIC zapříčinit také fyzické násilí, psychické násilí čili strach, podvod, neznalost a omyl. V určitých případech se mimo jiné k platnosti právního jednání představeného vyžaduje souhlas (či alespoň projednání) určitého sboru nebo shromáždění osob. Předmětem našeho zájmu pak bude především násilí, které negativně působí na svobodu rozhodování jedince.

Na tomto místě více pojednejme pouze o násilí a strachu. V případě jednání pod vlivem fyzického násilí jde o právní fikci jednání nevykonaného (kánon 125 odst. 1 CIC). Důvod můžeme hledat v pojednání o lidském skutku vycházející z morální teologie. Z textu vyplývá, že násilí přímo odporuje dobrovolnosti, respektive ji vylučuje. Takový skutek pak postrádá jeden z pojmových znaků, na což právo reaguje uváděnou fikcí.

Jednání pod vlivem psychického nátlaku a podvodu je však na rozdíl od fyzického násilí platné, avšak může být soudem za určitých okolností zrušeno. Vysvětlení příčiny nabízí opět morální teologie, kdy skutek pod vlivem strachu nevidí jako nedobrovolný. Jeho dobrovolnost je pouze umenšena.

Pro účely naší práce považujeme za nutné zdůraznit, že kánon 125 odstavec 2 CIC mimo výše uvedeného eventuálního zrušení úkonu soudem připouští i možnost jiné úpravy platnosti úkonu učiněného pod vlivem strachu. Kanonické právo totiž vymezuje situace, kdy takto ovlivněné jednání platné není. Půjde o normy speciální ve vztahu ke kánonu 125 CIC. Mezi taková ustanovení patří například i kánon 1103 CIC upravující psychický nátlak nebo kánon 643 odst. 4 CIC stanovující podmínky přijetí do noviciátu.

2.2 Právní úkony v sekulárním právu

Na rozdíl od kanonického práva v právu občanském nevycházíme pro teoretické zdůvodnění nauky o právních úkonech z jiného vědního oboru.⁶⁴ Spíše odkazujeme na dlouhou právní tradici, která vychází z práva římského, jež obsahovalo poměrně podrobně rozpracovanou doktrínu o právním jednání. Jeho celkový vliv na formování práva v evropském prostoru je nezpochybnitelný. Nejinak je tomu i u právních úkonů, u kterých

---

⁶⁴ Čímž ale teoreticky tuto možnost nevyklučujeme. V úvahu by připadaly filozofické směry zejména antické doby. V literatuře se však tato spojitost neobjevuje, tudíž danou problematiku dále nezkoumáme.

najdeme mnohé podobnosti práva římského a současně platného. Dokonce můžeme tvrdit s tím, že římské právo a současná česká civilistika vychází ze stejných zásad.⁶⁵

Právní jednání je definováno v § 34 zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (OZ) takto: „*Právní úkon je projev vůle směřující zejména ke vzniku, změně nebo zániku těch práv a povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují*“. Z této definice lze vytyčit tři pojmové znaky a to: projev vůle, jeho zaměření na vznik, změnu či zánik práv a povinností a konečně aprobace právním řádem. Někdy se uvádí znak „nastoupení následků, které jednající svým projevem zamýšlel vyvolat“. Zde již však nejde o pojmové znaky právního jednání, nýbrž o jeho vlastnost platnosti a účinnosti.⁶⁶

Problematicke vůle se budeme věnovat podrobněji z důvodu úzké souvislosti s psychickým nátlakem. Vůle jako psychologická kategorie i její projev jsou nezbytnými pojmovými prvky právního jednání. Bez vůle či bez jejího projevu ve vnějším světě nelze o právním úkonu hovořit.⁶⁷ Další psychologickou kategorií je pohnutka (motiv) právního úkonu. Neurčuje však lidské chování přímo, ale uplatní se jako vzdálenější podnět pro utváření vůle a v zásadě právní význam nemá.⁶⁸ V opačném případě by totiž byla nežádoucím způsobem narušena důvěra v učiněné právní úkony a tím i právní jistota.⁶⁹

Pro platnost právního úkonu se vyžadují určité náležitosti projevu vůle. Jde především o podmínky stanovené v § 37 OZ. V souladu s tímto ustanovením a jeho prvním odstavcem musí platný úkon splňovat podmínky svobodné a vážné vůle vyjádřené určitým a srozumitelným způsobem. Otázky svobodné vůle budou detailně řešeny ve zvláštní části této práce. Ostatní kategorie budou níže zmíněny také, popřípadě vzhledem k tématu práce odkazujeme na odbornou literaturu.⁷⁰

---

⁶⁵ Pojednání o právním jednání v římském právu viz: URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 107 a s. 91 a násl.

⁶⁶ MELZER, Filip. *Právní jednání a jeho výklad*. Brno: Václav Klemm – Vydavatelství a nakladatelství, 2009, s. 31.

⁶⁷ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I, § 1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 315.

⁶⁸ Výjimka je neplatnost právního úkonu na základě § 39 OZ, kde pohnutka může mít právní relevanci. Dále komentář uvádí relevanci pohnutky v tom případě, stane-li se součástí projevu vůle. Viz: ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I, ... s. 315 a 318*.

⁶⁹ Tamtéž, s. 315.

⁷⁰ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I...*, s. 336–34, případně KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné I*. 4. vydání. Praha: ASPI a.s., 2005, s. 151 – 155.

2.2.1 Neplatnost a neexistence právních úkonů

Projev vůle je platným právním úkonem, vyhovuje-li všem náležitostem stanoveným v zákoně, zejména v § 37 OZ. V opačném případě trpí právní jednání vadou. Následkem vady pak zpravidla bývá neplatnost právního úkonu (*negotium nullum*).⁷¹ Vada právního úkonu může mimo neplatnost způsobovat ještě odporovatelnost (viz §42a OZ) či možnost odstoupení od smlouvy (§ 48 OZ). Neplatný právní úkon se sice považuje za vzniklý a existující, jeho právní následky však nenastanou. V občanskoprávní teorii se dále odlišuje neplatnost a neexistence právního úkonu.

Při neexistenci jde (oproti předchozímu vymezení neplatnosti) o absenci pojmového znaku právního úkonu vyplývající z § 34 OZ. Komentář však používá i terminologii z pojednání o platnosti právních úkonů a neexistentní právní úkon definuje jako úkon postižený vadou tak základního významu, že ve skutečnosti o právní úkon nejde.⁷² Terminologická synonyma jsou zdánlivý, nicotný a neexistentní právní úkon (*negotium putativum, non negotium*). Občanský zákoník a následně praxe pojem „*non negotium*“ nepoužívá a i zdánlivé právní úkony posuzuje jako absolutně neplatné.⁷³

Rozlišují se dvě základní kategorie neplatnosti – absolutní a relativní. Absolutní neplatnost působí ex lege, takže právní následky od počátku nenastaly. Neplatnosti se může dovolávat každý, kdo má na tom právní zájem. Soud však k neplatnosti přihlíží *ex offio*, tedy i bez návrhu. Absolutní neplatnost nemůže být zhojena (např. dodatečným schválením či odpadnutím vady). Plnění na základě absolutně neplatného právního úkonu zakládá bezdůvodné obohacení na základě § 451 odst. 2 OZ.⁷⁴

Relativní neplatnost přímo ze zákona nepůsobí. Může se jí ale dovolávat ten, kdo jí byl dotčen. Do té doby však právní úkon působí, jako by byl platný. K relativně neplatnému právnímu úkonu soud či jiný státní orgán z úřední povinnosti nepřihlíží. Relativně neplatný právní úkon může být zhojen schválením (*ratihabici*) či zhojením vady (*konvalidací*). Relativně neplatné právní úkony občanský zákoník vymezuje taxativně v §40a OZ.⁷⁵

---

⁷¹ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I...*, s. 316.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž, s. 335.

⁷⁴ Tamtéž, s. 316.

⁷⁵ Tamtéž.

2.2.2 Neexistence a neplatnost podle zákona o rodině

Na rozdíl od občanského zákoníku (přirozeně pak i občanskoprávní praxe) zákon o rodině výslovně zakotvuje právní úkon neplatný a neexistentní. Přesněji řečeno zákon v § 11 až 17a upravuje otázky neexistentního a neplatného manželství, jakož i rozdíly mezi nimi.⁷⁶ Ač v zákonném znění nejsou jasně odlišeny překážky manželství od vad sňatečního prohlášení, v nauce se s tímto rozdělením obvykle setkáváme. Výsledek je ovšem totožný a to je neplatnost nebo neexistence manželství.⁷⁷ V následující poznámce budeme tedy v této souvislosti nadále používat pro obě situace termínu překážka příp. vada manželství.

U neexistence manželství platí, že takovéto manželství vůbec nevzniklo. Zákon o rodině v ustanovení § 17a z hlediska gramatického výkladu uvádí taxativní výčet případů zdánlivého manželství. V odborné literatuře se však dovozují další příčiny zdánlivého manželství. Například sňatek dvou osob stejného pohlaví, což je v rozporu s definicí manželství v § 1 a dále §§ 2 a 3 ZoR. Obdobně nevznikne manželství, pokud snoubenci neprojeví souhlasně svoji vůli vstoupit do manželství. Bez platné plné moci (případně jejího dovolání) potřebné k uzavření manželství v souladu s § 9 odst. 1 ZoR manželství taktéž nemůže vzniknout.⁷⁸ Na základě uvedených příkladů můžeme shrnout, že manželství mimo působnost § 17a ZoR nevzniká v těch situacích, kdy je závada naprosto zásadního charakteru – typicky vylučuje některý z definičních znaků manželství.

V případech neplatnosti je situace poněkud odlišná od obecného pojetí neplatnosti právních úkonů podle občanskoprávní nauky. Manželství je platné a s právními účinky, avšak trpí vadou, pro kterou může být prohlášeno za neplatné. Soudní prohlášení neplatnosti manželství pak zakládá právní fikci neexistence manželství.⁷⁹ V případně manželství trpícího vadou soud prohlašuje takové manželství neplatným zásadně i bez návrhu.⁸⁰ Vada může spočívat v osobách snoubenců, ve sňatečním prohlášení či ve formálních nedostatcích. Pro nás je však vzhledem k platnosti manželství důležité rozdělení vad na zhojitelné a

---

⁷⁶ Terminologickou odlišnost uvádíme z toho důvodu, že manželství jako takové právním úkonem není, avšak právním úkonem v podobě sňatečního prohlášení se zakládá.

⁷⁷ Podrobněji k otázce vztahu platnosti sňatečního prohlášení a manželství viz: RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 27–28.

⁷⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Doplněk, 2006, s. 83.

⁷⁹ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 35.

⁸⁰ Výjimkou je mimo záповeď manželství z důvodu omezení způsobilosti k právním úkonům pro duševní poruchu (§14 odst. 5) i námi zkoumaný institut psychického nátlaku v podobě bezprávné výhrůžky (§ 15a odst. 2). Viz: RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo...*, s. 34.

nezhojitelné. Ke zhojení dojde například zánikem předchozího manželství v případě bigamie (§11 ZoR). Nezhojitelnou vadou je překážka pokrevního příbuzenství (§12 ZoR).

Pro komparaci s naukou o platnosti právních úkonů zdůrazňujeme, že v občanském právu je zhojení možné pouze v případě relativní neplatnosti. Stejně tak pouze relativně neplatný právní úkon je platný a má právní účinky až do prohlášení jeho neplatnosti. I bez návrhu může soud prohlašovat pouze neplatnost absolutní.

Vidíme tedy, že uvedené vlastnosti relativní a absolutní neplatnosti právních úkonů se v případě vad manželství prolínají. Nelze tedy aplikovat občanskoprávní nauku a rozdělit manželství na absolutně a relativně neplatné. V zákoně vymezujeme manželství zdánlivé a platné, které však trpí vadou, pro kterou může být za daných podmínek prohlášeno za neplatné.

3 Stručný přehled historického vývoje právního institutu psychického nátlaku

Je vhodné sumarizujícím způsobem zdůraznit také odlišnosti jednotlivých úprav vzhledem k jejich historickému vývoji, a to z důvodu určitého uceleného pohledu na daný problém a jeho zasazení do širších souvislostí. Stručný nástin historického vývoje v obou právních odvětvích má základním způsobem osvětlit, zda a případně jak se posunulo posouzení dílčích otázek a jejich vliv na celkové vnímání institutu psychického nátlaku.

3.1 Historický vývoj v kanonickém právu

V následujícím pojednání se budeme věnovat především kodexové úpravě platné od roku 1917 v porovnání k současně platnému znění CIC 1983. Z historického hlediska se zdůraznění komparace těchto dvou úprav jeví neodmyslitelným, jak bude zřejmé z následujících poznámek. Pro úplnost dodejme, že na úvod se dotkneme také otázky fyzického násilí jako institutu psychickému nátlaku velice blízkého.

3.1.1 Vývoj v kanonickém právu v době před CIC 1983

Ustanovení kodexu kanonického práva vždy uvádějí společně dvě skutkové podstaty – násilí a strach. Komentáře je pak následně rozdělují pro jejich odlišné vlastnosti. I my pojednáme nejprve o vývoji chápání násilí, což nebude činit problémů. Je totiž možno tvrdit, že pohled na institut násilí je konzistentní. Kanonické právo považuje takový úkon za neplatný, dokonce za nevykonaný. Ten, kdo jej činí, je nástrojem cizí vůle. Nejde tudíž o *actus humanus*, ale o jeho nižší stupeň *actus hominis*. V případě úpravy fyzického násilí panuje mezi odborníky shoda, že jde o ustavení přirozeného práva, čímž si také stálost ustanovení vysvětlujeme.⁸¹

V případě strachu způsobeného psychickým nátlakem však k určitým změnám došlo. V souvislosti s tímto můžeme zmínit nejednotu mezi kanonisty v zařazení tohoto institutu mezi normy přirozenoprávní či pozitivněprávní. Ač v minulosti zřejmě panovala častější shoda v názoru, že ustanovení o vlivu psychického nátlaku vychází z pozitivního práva, nelze tvrdit, že názory byly kdy zcela jednotné.⁸²

---

⁸¹ V právní teorii chápeme přirozené právo jako právo dané, které existuje bez ohledu na stát (či jiného zákonodárce, čili církev) a jež stát pouze uznává. Na rozdíl od práva pozitivního, které stát vytváří.

⁸² K této otázce více viz například: LAURINA, František. O násilí a strachu co překážce manželství. *ČKD* [online]. 1867/6, s. 418, 2010 [cit. 10. prosince 2010]. Dostupné na <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=13221>>, SOLDÁT, Alois. Codex juris canonici.

Podle kanonickoprávní úpravy do doby kodifikace z roku 1983 neplatnost manželství způsoboval strach vážný, působený zvenčí, vyvolaný nespravedlivě a volba manželství byla v příčinné souvislosti s vyvolaným strachem. Pokud strach nesplnil kumulativě dané vlastnosti, tak nemohl být důvodem neplatnosti manželství, i když by byl byt' i jedinou příčinou jeho uzavření.

V období před rokem 1917 a následně v době účinnosti kodifikace CIC 1917 se tedy vliv strachu posuzoval obdobně. Vhodným se jeví uvést pouze to, že CIC 1917 psychický nátlak správně včlenil mezi nedostatky souhlasu oproti dřívějšímu zakotvení v manželských překážkách.⁸³

3.1.2 Posun vnímání psychického nátlaku v CIC 1983

V posouzení vlivu strachu můžeme najít podstatný rozdíl v úpravě kodexů z let 1917 a 1983. Zásadní změnou se jeví vypuštění požadavku spravedlnosti v CIC 1983 oproti znění předchozího kodexu.⁸⁴ To s sebou přineslo především rozšíření okruhu situací, kdy bude možné manželství prohlásit za neplatné, zvláště pak v případě *metus reverentialis*.

Požadavek spravedlnosti se v průběhu času ukazoval jako příliš tvrdý a neodpovídající povaze manželského souhlasu.⁸⁵ Protože církve (a tedy i kanonické právo) přisuzuje manželství velkou hodnotu, chápe manželský souhlas jako svým způsobem naprosto výjimečný právní úkon ovlivňující zbytek života nupturientů. Pro výjimečnost uzavření manželství se jevílo jako neadekvátní přivolit možnost byt' spravedlivého nátlaku v intencích práva a vyloučit pouze nátlak protiprávní (nespravedlivý).

Oproti CIC 1917 tak platné právo klade důraz na svobodnou vůli nupturientů. Chápe jakýkoliv nátlak v otázce uzavření manželství za *ipso facto* nespravedlivý a právní požadavek nespravedlnosti ze znění kánonu vypouští. Současně s tím explicitně uvádí, že není relevantní úmysl toho, kdo nutí. Aplikace kánonu 1087 CIC 1917 vyžadovala splnění podmínky úmyslu nutícího dohnat dotčenou osobu k manželství. Platné právo uznává i tzv. *metus indirectus*, takže pro platnost či neplatnost není úmysl relevantní.

ČKD [online]. 1933/3, str. 212, 2010 [cit. 18. listopadu 2010]. Dostupné na <http://depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_20419>, BENEŠ, Josef. Vis vel metus ..., s. 271, NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 120.

⁸³ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 120.

⁸⁴ Znění kánonu **CIC 1917**, kánon 1087: §1 Manželství je neplatné, je-li uzavřeno pod vlivem násilí nebo vážné bázně zvenčí a nespravedlivě vyvolané, jíž, aby se kdo zhostil, je nucen zvolit manželství. §2 Žádná jiná bázeň, i když by byla příčinou uzavření smlouvy, neplatnost manželství nepůsobí.

znění kánonu **CIC 1983**, kánon 1103: Neplatné je manželství uzavřené pod vlivem násilí nebo vážného strachu, způsobeného z vnějšku i neúmyslně, kdy je dotčený nucen zvolit manželství, aby se zbavil násilí nebo strachu.

⁸⁵ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 120.

Předchozí kodex kanonického práva z roku 1917 dále ve svém druhém odstavci kánonu 1087 výslovně vylučoval jakýkoliv jiný strach mimo ten, který naplňuje podmínky odstavce prvního. V současném znění se tato klauzule jeví jako nadbytečná. Jednak proto, že došlo k vypuštění požadavku nespravedlnosti, především ale kvůli zakotvení normy 1095 zvláště se vztahující k vnitřnímu strachu.⁸⁶

Upuštění od podmínky nespravedlnosti se promítlo zvláště do institutu *metus reverentialis*, jehož použití bylo v předchozích úpravách tímto požadavkem v podstatě znemožněno. Protože nátlak rodičů a představených právo nechápal jako nespravedlivý, nemohl být strach z bázně sám o sobě důvodem neplatnosti manželství. Relevantním se stal pouze v případě, že splnil podmínky odstavce 1 kánonu 1087 CIC 1917, čehož se mělo dosáhnout především hrubými výhrůžkami velkého zla. V současném znění kodexu podmínky tak přísné nejsou a pro irelevantnost spravedlnosti a úmyslnosti hrozby se z *metus reverentialis* stal uznávaný důvod neplatnosti manželství. A pokud vycházíme ze situací spadajících pod kánon 1103 CIC 1983, je případ *metus reverentialis* výrazně nejčastější příčina.

3.1.3 Shrnutí vývoje v kanonickém právu

V prvé řadě považujeme za nutné zdůraznit skutečnost, že institut psychického nátlaku v minulosti nepodléhal zásadním změnám ve svém chápání. Naplnění podmínek pro neplatnost manželství bylo po dlouhou dobu. Výjimkou v konstantnosti právní úpravy a svým způsobem zásadní změnou však bylo vynechání podmínky nespravedlnosti v aktuálně platném kodexu kanonického práva z roku 1983. V současnosti tak každý kvalifikovaný strach jako příčina uzavření manželství způsobuje jeho neplatnost, a to bez ohledu na to, zda byl vyvolán spravedlivě či nikoliv.

3.2 Historický vývoj v sekulárním právu

Obdobně jako v případě práva kanonického i v sekulárním právu v základních rysech uvedeme vývoj zkoumaného institutu. Naše pozornost se bude soustředit nejprve na obecný zákoník občanský, císařský patent č. 946/1811 Sbírký zákonů soudních, který ve své úpravě obsahoval také ustanovení týkající se rodinného práva. Obecný občanský zákoník platil pouze v českých zemích na základě recepční normy zákona č. 11/1918 Sbírký. Na Slovensku převzala tato recepční norma tehdejší uherské právo.

---

⁸⁶ Máme dokonce za to, že znění CIC 1917 kánon 1087 odst. 1 bylo natolik určité, že případné vypuštění odstavce 2 by význam ustanovení 1087 neměnilo.

V roce 1919 došlo k nové úpravě manželských vztahů s účinností pro celý stát tzv. manželskou novelou (z. č. 320/1919 Sb.), která zavedla některé podstatné změny manželských vztahů, kdy například nově upravila vznik a zánik manželství. Byl ve větší míře umožněn civilní sňatek vedle stávajícího církevního a rozluka jako právní způsob zrušení manželství za života manželů soudem. Zrušením zákazu rozluky u katolického manželství došlo k sekularizaci manželského práva.⁸⁷

Stále ovšem nebylo rodinné právo jednotné ve všech otázkách, a to až do roku 1950, kdy nabyt účinnosti zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, jímž také dochází k faktickému oddělení rodinněprávní úpravy od úpravy občanského práva. Z dalších legislativních změn zmíníme pouze zákon č. 64/1963 Sb., zákon o rodině, který ve znění pozdějších předpisů platí do současnosti a jeho novelu z. č. 91/1998 Sbírky.⁸⁸ Zmiňovaná novela je z hlediska této práce důležitá v tom, že do zákona o rodině zakotvila některé instituty dříve upravené pouze občanským zákoníkem. Mimo jiné šlo i o bezprávnou výhrůžku.

3.2.1 Psychický nátlak v obecném zákoníku občanském

Obecný zákoník občanský vymezuje v § 55 psychický nátlak formou bezprávné výhrůžky takto: *Přivolení k sňatku nemá právní moci, bylo-li vynuceno důvodnou bázni. Byla-li bázeň důvodná, dlužno posouditi podle velikosti a pravděpodobnosti nebezpečnosti a podle tělesné a duševní povahy osoby, které bylo vyhrožováno.*⁸⁹ V pojednání k tomuto ustanovení vycházíme z komentáře Jaromíra Sedláčka a Františka Roučka.⁹⁰

Manželství má být uzavíráno zcela svobodně a občanský zákoník neslučuje s platným manželstvím nátlak na snoubence, přičemž není rozhodné, od jaké osoby pochází. Pro splnění podmínky *příčinné souvislosti* musí jít o takový nátlak, že by k manželství nedošlo, kdyby tohoto nátlaku nebylo. Snoubenec se cítí hrozbou újmy ohrožen do té míry, že považuje následky této hrozby za horší než uzavření manželství s osobou, se kterou uzavřít manželství nechce.

Obecný zákoník občanský označuje za *důvodnou bázeň* takovou, kdy se snoubenec musí domnívat, že osoba, jež mu hrozí, svoji hrozbu také splní. Nebezpečí přitom nemusí hrozit přímo snoubenci, ale může směřovat i vůči třetí osobě, kdy nebezpečím bude nupturient

⁸⁷ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva...*, s. 7.

⁸⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Rodinné právo*. 2. vydání. Brno: Doplněk, 1995, s. 27–29.

⁸⁹ Ustanovení obecného zákoníku občanského uvádíme ve znění zákona 320/1919 Sb., účinném ke dni 13. 6. 1919.

⁹⁰ ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl I. §§ 1–284*. Praha: CODEX Bohemia, 1998, s. 408–409.

morálně také zasažen. Je také třeba přihlížet k individuálním vlastnostem osoby. Pouze však k vnějším aspektům hrozby protože introspekce do mysli osoby není možná.

Pokud se jedná o *podmínku spravedlnosti*, komentář uvádí, že nelze činit rozdíl v tom, zda hrozící měl či neměl právo újmu způsobit. Takové tvrzení by naznačovalo irelevantnost požadavku spravedlnosti. Avšak uváděný příklad naznačuje, že autor smýšlí v souladu se současným chápáním bezprávné výhrůžky, kdy uvádí, že manželství je z důvodu nátlaku neplatné, pokud věřitel hrozí exekucí dlužníku, pokud si nevezme jeho neteř.⁹¹ Věřitel právo hrozit exekucí má, ne však za účelem vynucení manželství.

3.2.2 Psychický nátlak v rodinném právu před novelou z roku 1998

Následná úprava obecných rodinněprávních otázek po účinnosti obecného zákoníku občanského doznala častých novelizací a mnohdy zásadních změn. Šlo však nezřídka o změny úzce související s politickou ideologií v naší zemi.⁹² Institut psychického nátlaku však ze své podstaty podobným vlivům nepodléhá.⁹³

Máme za to, že úpravu otázky psychického nátlaku pro účely této práce dostatečně osvětlí komentář Jiřího Haderky z roku 1977.⁹⁴ Pro obdobné chápání problematiky jako v případě úpravy obecného zákoníku občanského, o níž jsme pojednali výše, však zmíníme následně jen některé aspekty z práce Jiřího Haderky.

V uvedeném pojednání Haderka na úvod zdůrazňuje význam sňatečního prohlášení, které je důležité jako málokterý jiný právní úkon v životě člověka a vyžaduje tak možná i zesílené ochrany oproti jiným občanskoprávním úkonům. Haderka mimo jiné zdůrazňuje, že *bezprávná výhrůžka* jako jedna z podmínek pro neplatnost manželství však vůli nevylučuje zcela. Donucovaný má možnost volby, kterou svoji vlastní vůli projeví. Ta je ovšem nátlakem ovlivněna, přičemž nezáleží na původci nátlaku.⁹⁵

Hrozba zla nemusí směřovat přímo k snoubenci, nýbrž i k jiné osobě, u níž by újmu pocíťoval nucený jako svoji vlastní. *Kauzální nexus* jako nutná podmínka znamená, že z hrozby pochází strach, který přímo ovlivňuje projevovanou vůli, respektive jednání.

---

⁹¹ Tamtéž, s. 409.

⁹² Typickým příkladem může být zakotvení obligatorního civilního sňatku, viz § 1 zákona 265/1949 Sb., o právu rodinném, s účinností k 1. 1. 1950.

⁹³ V souladu s obecnými poznámkami k vývoji právní úpravy (podkapitola 3. 2.) argumentujeme výběr z. č. 91/1998 Sb. jako mezníku skutečností, že tato novela rodinného práva vymezila samostatně některé instituty rodinného práva. Mezi ně můžeme zařadit i otázky platného uzavření manželství včetně psychického nátlaku. Zákonná díkce používá v této problematice termín „bezprávná výhrůžka“. Viz § 15a ZoR ve znění novely 91/1998 Sb. účinné ke dni 1. 8. 1998.

⁹⁴ HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního...*, s. 267–270.

⁹⁵ Tamtéž, s. 267.

3.2.3 Shrnutí historického vývoje

Institut psychického nátlaku historicky v sekulárním právu nepodléhal změnám a můžeme jeho právní zakotvení považovat za konstantní. Neměnné zůstávají základní požadavky nespravedlnosti, velké bázně objektivními měřítky posuzované vzhledem k ohrožené osobě a příčinné souvislosti mezi bezprávnou výhrůžkou a následným jednáním. Mimo to i obdobně nahlížená otázka hrozby blízkým osobám a irelevantnost původce strachu dotvrzují komplexní shodu v chápání zásadních otázek tohoto institutu v průběhu času.

Pro úplnost dodejme, že v historickém exkurzu byla na rozdíl od části věnující se kanonickému právu zcela vynechána otázka *vis absoluta*. Dostatečnou nápravou bude tvrzení v tomto shrnutí, že i v sekulárním právu se daný institut v průběhu času nevyvíjí.⁹⁶ Navíc se chápání fyzického násilí v obou systémech shoduje, proto není třeba dalšího rozboru a je možné zcela odkázat na pojednání týkající se v současnosti platného práva a pro podrobnosti k výkladu v kanonickoprávní části.

---

⁹⁶ Podrobnosti například v: HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního...*, s. 265, RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo...* s. 47.

Zvláštní část

4 Psychický nátlak v kanonickém právu

kodex kanonického práva v kánonu 1103 vymezuje neplatnost manželství uzavřeného pod vlivem násilí nebo vážného strachu následovně: *Invalidum est matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco, etiam haud consulto incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium*. Český překlad původní latinské dikce CIC zní: *Neplatné je manželství uzavřené pod vlivem násilí nebo vážného strachu, způsobeného z vnějšku i neúmyslně, kdy je dotyčný nucen zvolit manželství, aby se zbavil násilí nebo strachu*.

Manželství uzavřené za výše uvedených podmínek citovaného kánonu je neplatným pro vadu manželského souhlasu. Stejně tak může být manželství stíženo neplatností z důvodu vylučujících překážek a nedostatku kanonické formy uzavíraného manželství, čímž se nám dovršuje výčet okruhů, v nichž pak právo katolické církve uvádí konkrétní příčiny neplatnosti manželství.

Nedostatky manželského souhlasu můžeme rozdělit do několika skupin, které sledují podstatné znaky lidského úkonu (*actus humanus*). Vychází se přitom z morální teologie a vyčleňují se nedostatky v poznání, ve vůli a v prezentaci souhlasu.⁹⁷ Násilí a strach působící na nupturienta tedy za určitých podmínek znamenají nedostatek souhlasu spočívající v nedostatku jeho svobodné vůle. Na řádné uzavření manželství klade kanonické právo velký důraz a právě kánonem 1103 chrání svobodu lidské vůle v manželském souhlasu, což je i smysl tohoto ustanovení.⁹⁸

Následně se budeme věnovat poměrně podrobným způsobem vysvětlení termínů, které kánon 1103 obsahuje, což vidíme jako nutnost nejen pro pochopení institutu vlivu psychického nátlaku, ale současně také pro jeho případnou správnou aplikaci v konkrétních případech.

4.1 Násilí a strach

Násilí (*vis, violentia*) a strach (*metus*) jako faktory ovlivňující vůli, či dokonce svobodu člověka spolu velice úzce souvisí. V určitých případech jde dokonce o jejich koincidenci. V zásadě se ale jedná o dvě skutkové podstaty kánonu 1103, mezi nimiž najdeme mnohé odlišnosti jak v jejich definici, tak v působení.

---

⁹⁷ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo...*, s. 97.

⁹⁸ Dalšími nedostatky souhlasu v jeho volní stránce jsou psychická neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti (kán. 1095§3), simulace souhlasu (kán. 1101) a podmíněný souhlas (kán. 1102), srov. tamtéž, s. 97.

4.1.1 Fyzické násilí

Násilí obvykle dělíme na násilí fyzické (*violencia physica*) čili absolutní (*vis absoluta*) a na násilí morální (*violencia moralis*, event. *psychica*). Dále zmíněné definici pak odpovídá násilí fyzické.

Násilí lze vymezit jako *motio quae procedit a principio extrinseco, contranitente passo*. Jde tedy o určité působení, které má vnější příčinu.⁹⁹ Vnější působení směřuje proti vůli toho, kdo je mu podroben. Fyzické násilí působí proti vůli, kterou ruší. Člověk násilí není schopen odporovat a jednání v jeho důsledku platí za nevykonané.¹⁰⁰ V praxi by šlo např. o zavraždění či vedení ruky při podpisu smlouvy. Případy fyzického násilí v otázce manželského souhlasu se ale v reálném životě v podstatě nevyskytují. Dokonce je možné tvrdit, že neexistují a pojednání o fyzickém násilí má tedy hypotetický charakter.

Současně je pro úplnost nutné dodat, že výše uvedené tvrzení o hypotetickém charakteru ustanovení platí pro euro-americkou kulturní tradici vycházející z křesťanských hodnot. Působnost kanonického práva se ale neomezuje pouze na tzv. západní civilizaci, nýbrž zavazuje všechny příslušníky katolické církve (viz kánon 1 CIC), jež je rozšířena takřka po celém světě. V určitých kulturách může tedy toto ustanovení hrát důležitou roli v posuzování platnosti manželství.

4.1.2 Psychický nátlak

Morální (psychické) násilí spočívá v psychickém nucení formou nátlaku nebo vyhrožování. Na rozdíl od fyzického násilí působícího *involuntarium* (to, co je proti vůli) morální násilí působí *voluntarium mixtum*. „Člověk tedy chce i nechce; to, co pod vlivem nucení chce a pro co se nakonec i rozhodne, chce jen proto, aby unikl tomu, před čím pociťuje závažný strach.“¹⁰¹ Strach působený morálním násilím vůli neruší, nýbrž ji ovlivňuje.

Morální násilí působí na vůli. Vůle je tedy v případě psychického nátlaku podrobena vážnému strachu.¹⁰² Některé výklady kánonu 1103 pojem morální násilí nepoužívají a rozdělují skutkové podstaty na násilí fyzické a vážný strach.

---

⁹⁹ Pokud by puzení vycházelo z vnitřní příčiny, nejde pojmově o násilí, nýbrž o nutnost – *necessarium*.

¹⁰⁰ BENEŠ, Josef. *Vis vel metus – násilí a strach jako vada manželského souhlasu. Adnotatio Jurisprudentiae* č. XXII, rok. 2009, s. 268.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 268.

¹⁰² Tamtéž.

4.2 Strach a jeho typologie

Klasická definice strachu podle římského právníka Ulpiana zní: „*mentis trepidatio instantis vel futuri mali vel periculi causa*“. Jde tedy o rozechvění mysli před přítomným nebo budoucím zlem či nebezpečím. Přitom není podstatné, zda je hrozba nebezpečí reálná, nebo se subjekt pouze domnívá, že reálně hrozí, ačkoliv ve skutečnosti tomu tak není.¹⁰³

Ve volní stránce můžeme vidět zřejmý rozdíl oproti fyzickému násilí. V případě strachu totiž nejde o nemožnost realizace vlastní vůle, jako je tomu u *vis absoluta*. Vychází se ze zásady „*coacta voluntas, semper voluntas*“ – přinucená vůle stále zůstává vůlí. Svoboda toho, kdo jedná ze strachu, není vyloučena, je však strachem poznamenána. Strach nezamezuje intelektuálnímu rozhodnutí, avšak úsudek ovlivňuje. Toto rozhodnutí tak vychází ze strachu, kdy se subjekt chce vyhnout hrozícímu zlu. Svobodně volí to, co se mu jeví jako menší zlo.

Strach tedy mění či umenšuje vůli (*metus minuit voluntarium*) a v případě uzavírání manželství nupturient chce uzavřít manželství. Avšak ne z vlastních motivů, nýbrž proto, aby se vyhnul zlu.¹⁰⁴ Za těchto podmínek mluvíme o „dobrovolném z donucení“ (*voluntarium ex coactione*). Pro úplnost ještě dodejme, že se připouští situace, kdy strach zatemní rozum natolik, že člověk není pánem svých úkonů.¹⁰⁵

Strach jako v praxi častější forma nátlaku na nupturienta k uzavření manželství má mnoho forem a druhů podle různých kritérií. Neplatnost manželství může způsobit pouze „kvalifikovaný strach“, který bude splňovat určité podmínky. V následujícím uvedeme základní typy strachu, které se obvykle vyčleňují, což bude základem vymezení strachu relevantního pro neplatnost manželství.

4.2.1 Vážný a lehký strach

Vážný (těžký či velký) strach (*metus gravis*) je způsobený vážným nebezpečím, které hrozí bezprostředně a je schopné otrástit i pevnou osobností.¹⁰⁶ Vážný strach se dále dělí na strach těžký absolutně (*metus absolute gravis*) a relativně (*metus relative gravis*).

Absolutně těžký strach je vnímán jako těžký objektivně. Doktrína pro něj vytvořila koncept, jehož cílem bylo vyhnout se subjektivismu, který může být ze své podstaty zdrojem

¹⁰³ DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo...*, s. 125.

¹⁰⁴ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe, Unfreiwilligkeit. In *Münsterischer Kommentar zum C. I. C unter besondere Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Band 5. Essen: Ludgerus, 1999, s. 1103/7.

¹⁰⁵ BENEŠ, Josef. *Vis vel metus ...*, s. 269.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 270.

problémů v rozhodovací praxi soudů. Vznikl koncept *vir constans*: těžký strach je takový, který donutí statečného muže, aby se řídil tímto strachem místo svých úmyslů.¹⁰⁷ Tento koncept do velké míry odpovídá výše uvedené definici. Jeví se nám ale nevyhovující v praktickém použití pro nutnost subjektivního pocitu vážného strachu nupturienta.

Relativně těžký strach se chápe jako strach těžký pociťovaný konkrétní osobou vystavenou určitému zlu. Tedy zlo (např. v podobě psychického nátlaku), které lze objektivně jen stěží vnímat jako vážné, však u někoho může vyvolat vážný strach. Toto subjektivní vnímání má v praxi zásadní význam pro určení platnosti či neplatnosti manželství. Je nutno vycházet z toho, že strach je skutečností subjektivní a záleží na mnoha okolnostech (věk, pohlaví, výchova a další), díky kterým může být totéž zlo vnímáno různě. Jako příklad poslouží pokárání rodičů, které samo o sobě objektivně nechápeme jako důvod těžkého strachu. U některých jedinců (s ohledem na specifickou rodinných poměrů v konkrétních případech) ovšem toto pokárání potenciálně způsobí velké obavy či strach.¹⁰⁸

4.2.2 Strach působený zvnějšku a zevnitř

Následující dělení vychází z toho, kde má původ zdroj strachu, zda mimo osobu nupturienta či v jeho duševní sféře. U *strachu působeného zvnějšku* (*metus ab extrinseco*) jde o strach vyvolaný vnější příčinou, která může mít různý charakter. V zásadě se rozlišuje působení jiné osoby (v podobě pohrůžky, nucení nebo jiného nátlaku) od vlivu okolností (společenské poměry, ekonomická či sociální situace).

Vnitřní strach (*metus ab intrinseco*) má původ v duševní sféře. Strach tedy vychází z nitra nupturienta, někdy se též označuje jako neurotický. V úvahu připadá fobie ze samoty, výčitky svědomí nebo chorobné přecenění životních rizik, které vyplývají ze života svobodného člověka.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/11.

¹⁰⁸ BENEŠ, Josef. Vis vel metus ..., s. 270.

¹⁰⁹ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe ..., s. 1103/16.

4.2.3 Strach působený úmyslně a neúmyslně

Z pohledu tohoto dělení hraje zásadní význam, zda strach byl působený se záměrem přimět osobu k určitému konání. Pak se jedná o *strach vyvolaný úmyslně (metus consulte incussus)*.

Povaha *neúmyslně vyvolaného strachu (metus inconsulte incussus)*, dříve označovaného jako *strach nepřímý*, spočívá v absenci vědomého a chtěného zaměření na cíl, kterého se má skrze působený strach dosáhnout. Jedná se tedy o situaci, kdy někdo druhého ohrožuje, způsobuje mu strach, avšak ne s tím úmyslem donutit ho k určitému jednání – v našem případě tedy k uzavření manželství. Pro příklad se uvádí situace, kdy muž, který se zapletl s dívkou, je příbuznými této dívky ohrožován a vidí jedinou možnost uniknout jejich pomstě v uzavření manželství s touto dotyčnou.¹¹⁰ Neznamená to ale nutně, že příbuzní dívky vyhrožovali mladému muži s cílem donutit ho k manželství.

4.2.4 Strach způsobený spravedlivě a nespravedlivě

Strach vyvolaný *spravedlivě (metus iuste incussus)* vychází z hrozby, kterou je osoba oprávněná hrozit. Spravedlivá příčina je tedy taková, kterou má původce právo uvést, i kdyby způsobila strach.¹¹¹ Strach způsobený *nespravedlivě (metus iniuste incussus)* vyvolává protiprávní výhrůžka.

4.2.5 Strach způsobený a přijatý

Následující dělení uvádí Josef Beneš ve svém pojednání o strachu a násilí v kanonickém manželském právu. Podle něj rozlišujeme *strach na přijatý (metus susceptus)* a *způsobený (metus incussus)*. *Metus susceptus* působí přirozená příčina. Jde tedy o situaci v lidském životě se více či méně často vyskytující, která je ze své podstaty způsobitelná vyvolat již výše uvedenými slovy Ulpiana „rozechvění mysli z obavy před budoucím“. Příčina může být vnější jako například přírodní katastrofa nebo vnitřní v podobě nemoci nebo blízké smrti.

U *strachu způsobeného* jde o působení vnější příčinou – zpravidla druhými lidmi.¹¹² Kánon 1103 CIC ve své skutkové podstatě uvádí právě tento druh strachu – tedy *metus incussus*.

---

¹¹⁰ BENEŠ, Josef. Vis vel metus ..., s. 271.

¹¹¹ NEMEC, Matúš. *Základy kanonického práva*. Bratislava: Iura Edition, 2001, s. 131.

¹¹² BENEŠ, Josef: Vis vel metus ..., s. 269.

4.2.6 Zvláštní případ *metus reverentialis*

Přestože uvádíme ve výčtu tzv. „strach z úcty“ na posledním místě, v praxi hraje důležitou roli. Běžně se používá jeho latinské pojmenování a jde o velice specifickou formu strachu, která sehrála důležitou úlohu ve vývoji chápání psychického vlivu, který se promítl v rozdílnosti kodexu kanonického práva z roku 1917 a současně platného kodexu z roku 1983.

Na tomto místě pouze uvádíme, že se jedná o formu lehkého strachu (*metus levis*), který ale může být za určitých podmínek chápán jako relevantní pro neplatnost manželství. O tomto typu strachu se mluví například v situacích, kdy jsou děti silně závislé na svých rodičích s velkým respektem a úctou k nim. Pokud by se takoví lidé měli protivit vůli svých rodičů, mohlo by to pro ně znamenat příčinu vážného strachu ze ztráty rodičovské lásky či přízně.¹¹³

---

¹¹³ BENEŠ, Josef. Vis vel metus – násilí a strach..., s. 270.

5 Vliv psychického nátlaku na platnost manželství v kanonickém právu

Právní základ neplatnosti manželství uzavřeného pod vlivem násilí najdeme v kodexu kanonického práva v jeho stati pojednávající o právním jednání. Již z výše uvedeného pojednání bude zřejmé, že podmínky, za nichž se uzavírá neplatné manželství, budou zásadně odlišné v případě fyzického násilí oproti psychickému nátlaku. Proto pojednáme o obou skutkových podstatách odděleně, přičemž náš zájem bude vzhledem k tématu práce soustředěn především na strach způsobený psychickým nátlakem.

5.1 Neplatnost manželství z důvodu fyzického násilí

V kánonu 125 § 1 stojí: „*Actus positus ex vi ab extrinseco personae illata, cui ipsa nequaquam resistere potuit, pro infecto habetur.*“ Český překlad zní: „*Jednání, které bylo vynuceno vnějším násilím na osobu, která mu nemohla účinně čelit, se považuje za nevykonané.*“ Kánon 125 §1 má tedy na mysli násilí fyzické. V případě násilí psychického vycházíme z toho, že takové násilí plodí strach, o kterém mluví kánon 125 ve svém druhém paragrafu a o němž bude pojednáno níže.

Citované ustanovení výslovně uvádí, že z hlediska práva se chápe jednání vynucené vnějším násilím jako nevykonané. Osoba není schopna vyjádřit svoji vůli, přičemž nerozhoduje, zda by s vynuceným prohlášením souhlasila či nesouhlasila. Takovýto úkon se považuje za nulitní z hlediska přirozeného práva. Nejedná se o *actus humanus*, nýbrž o *actus hominis*, přičemž systém kanonického práva chápe *actus humanus* jako nutný předpoklad pro platný právní úkon.¹¹⁴

Pokud se tedy jedná o neplatnost manželství pod vlivem násilí, nečiní jeho vymezení větších potíží, vždyť fyzické násilí ruší vůli, která je nutnou podmínkou pro lidský úkon¹¹⁵ a tím více nezbytným a nezpochybnitelným předpokladem pro platný právní úkon.

5.2 Neplatnost manželství z důvodu psychického nátlaku

Kvalifikovaný psychický nátlak vyvolávající strach u nupturienta je jako druhá skutková podstata kánonu 1103 CIC (*vis* vel *metus*) způsobilý přivodit neplatnost manželství. Oproti fyzickému násilí však zákonodárce vymezuje hned několik podmínek pro naplnění této skutkové podstaty. Vychází se v první řadě z podstaty věci, kdy pro strach jako pro vnitřní

¹¹⁴ LÜDICKE, Klaus. Heilungamt: Ehe..., s. 1103/19.

¹¹⁵ Více o lidských úkonech viz: BENEŠ, Albert. *Morální teologie*. Praha: Krystal OP, 1994, s. 21 a násl.

pocit („rozechvění duše“) musí být přesně vymezena pravidla, aby bylo možno „uchopit“ jej právně. A druhým důvodem je znění kánonu 125 § 2 CIC, který jednání ze strachu v zásadě považuje za platné. Je tedy třeba vymežit pravidla kánonu 1103 CIC tak, aby tato výjimka naplnila svůj účel a nestala se lehce zneužitelnou.

V úvodu této kapitoly se jeví vhodným více pojednat o právním základu pro neplatnost manželství z důvodu strachu. Právě kánon 125 § 2 CIC se zabývá strachem jako důvodem neplatnosti následovně: „ *Actus positus ex metu gravi, iniuste incusso, aut ex dolo, valet, nisi aliud iure caveatur; sed potest per sententiam iudicis rescindi, sive ad instantiam partis laese eiusve in iure successorum sive ex officio.* „ V českém překladu čteme: „ *Jednání vykonané z velkého, protiprávně způsobeného strachu nebo na základě podvodu je platné, pokud právo nestanoví jinak; může však být rozsudkem soudu zrušeno buď z podnětu poškozené strany, nebo jejích právních nástupců, nebo z úřední povinnosti.*“ Na hodnocení strachu nepadají mezi kanonisty jednotný názor. Převažující mínění však zastává stanovisko, že se jedná o ustanovení práva církevního.¹¹⁶

Kánon 1103 CIC tvoří jednu z výjimek, o nichž pojednává zákonodárce v ustanovení kánonu 125 odst. 2 CIC. Jako důvod se uvádí důležitost rozhodnutí se k manželství. To je umocněno chápáním manželství jako společenství celého života („*consortium totius vitae*“ – viz kánon 1055 odst. 1 CIC). Pro rozhodnutí tak zásadního charakteru zákonodárce požaduje svobodnou vůli prostou závažných negativních vlivů. Podobnou ochranu vůle stanovuje kodex v kánonu 643 odst. 1 v otázce přijímání do noviciátu či v kánonu 1200 vztahujícím se k přísaze.

5.3 Podmínky vedoucí k neplatnosti manželství z důvodu psychického nátlaku

Ze samotného kánonu 1103 CIC vyplývají tři podmínky. Musí jít 1) o vážný strach 2) působený zvnějšku a 3) osoba podrobená tomuto strachu volí manželství proto, aby se zbavila tohoto strachu. Kodex ještě uvádí, že není rozhodující, zda takto nahnaný strach byl vyvolaný úmyslně nebo neúmyslně.

5.3.1 Vážný strach

Požadavek vážnosti strachu (vysvětlení pojmu viz výše oddíl 4. 2. 1.) má funkci vymezení rozsahu důvodů neplatnosti, aby v opačném případě k neplatnosti nevedla každá

---

¹¹⁶ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 120.

bojácna reakce nupturienta na negativní jednání jiné osoby.¹¹⁷ Ján Duda uvádí, že velikost strachu se posuzuje podle závažnosti následků, kterými se hrozí. Ty mohou být namířené například proti životu, fyzické integritě či morální cti. Současně však dodává, že rozhodující je subjektivní hledisko, jak vnímá konkrétní situaci nupturient.¹¹⁸

K vážnosti strachu se vyjadřuje dle našeho názoru velice přiléhavě Klaus Lüdicke v münsterském komentáři k CIC, kdy tvrdí, že pojem „*gravis*“ sám o sobě nemůže být měřítkem. Aby se jednalo o těžký strach, musí být splněny následující předpoklady. V první řadě strach musí být rozhodující (tedy neodmyslitelný) důvod, aby nupturient nenásledoval své vlastní pohnutky, ale přivlastnil si cizí vůli, a proto uzavřel manželství. Za druhé musí být strach hodnocený jako vážný z pohledu nupturienta. Tvrzení, že důvodem uzavření manželství byl strach, má důležitost jen tehdy, pokud je zlo chápáno jako těžké subjektivně.¹¹⁹

5.3.2 Strach působený zvnějšku

Další podmínku pro neplatnost manželství určuje zákonodárce jako strach způsobený zvnějšku (*metus ab extrinseco incussus*). Kánon 1103 CIC chrání sice pouze před vnějším působením, neznamená to však, že strach působený zevnitř sám o sobě nemůže být za určitých podmínek důvodem pro neplatnost manželství. Tuto problematiku v sobě zahrnuje kánon 1095 § 2 a 3 CIC, pro jehož použití je vnitřní strach relevantní.

V případě „vnějšího“ strachu je třeba se ještě vyrovnat s tím, co všechno může být příčinou strachu. Tedy zda se striktně vyžaduje pouze působení svobodné lidské osoby či zda lze uznat i tlak vnějších okolností. Oba dva názory mají své zastánce.

Autoři, kteří chápou působení v širokém slova smyslu (tedy i působení okolností), argumentují tím, že kánon 1103 CIC nevyžaduje k působení úmysl (*etiam haud consulto*). V tomto se argumentace Lüdickeho jasně kloní k výše uvedenému následovně: „*Naproti tomu zastávám názor, který podporuje změnu kritérií, že metus ab extrinseco je každý strach, který má na volní rozhodnutí nupturienta příslušný vliv a vychází z vnějších skutečností či lidského jednání. Závěr vyvozovaný starším právem o tom, že je vyžadována nespravedlnost, tedy že příčina strachu musí být nespravedlivé konání (jednání svobodné osoby), už nemá žádný základ v platném právu.*“¹²⁰

Klaus Lüdicke vychází z toho, že pro absenci požadavku nespravedlnosti v platném kodexu kanonického práva, jež byla obsažena v dřívějším kodexu z roku 1917 a která tak ipso

¹¹⁷ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/8-9.

¹¹⁸ DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo*. Spiš: Spišská kapitula, 1996, s. 130.

¹¹⁹ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/9.

¹²⁰ Tamtéž, s. 15.

facto vyžadovala působení člověka, je třeba vykládat kánon 1103 CIC tak, že není důvodu vnější okolnosti jako příčinu strachu vylučovat. Toto tvrzení nachází svoji oporu také v názorech členů reformní komise nového kodexu, kteří opakovaně zdůrazňovali, že smysl nového kánonu nespočívá v potrestání hrozící osoby, nýbrž v ochraně svobodné vůle nupturienta. Znak *ab extrinseco* jako takový slouží k vymezení od vnitřního strachu, neobsahuje ale požadavek po odpovědně jednajícím osobě, jež by měla být trestána.¹²¹

Přes výše uvedené ale převládá názor klonící se k nutnosti vykládat slova kánonu 1103 CIC *ab extrinseco incussus* jako působení vycházející od svobodné osoby odlišné od nupturienta. Čerpáme jak z judikatury Římské rotý¹²², tak výkladu kanonistů. Následné úryvky některých rozsudků Římské rotý ukazují její postoj k příčině strachu: „*Strach musí být působený zevnějšku, tedy od původce, který není trpící osobou samou, nýbrž osobou svobodnou*“. Další rozhodnutí se ke strachu vyjadřuje takto: „*Působení strachu zevnějšku vyžaduje nejen vnější, ale také svobodnou příčinu, která tedy vychází od člověka*.“¹²³

Shodně s uvedenými rozsudky římského tribunálu chápou tuto otázku kanonisté. Pod podmínkou strachu působeného zvenčí se dle Damiána Němce rozumí *obava ze škody (ze zla), kterou by způsobilo jednání a postoj jiné osoby, pokud by nedošlo k sňatku*.¹²⁴ Obdobně například u Františka Poláška jde o vnější strach tehdy, pokud *ohrožení má svůj původ u druhé osoby, která jedná dobrovolně*.¹²⁵

Přikláníme se k názoru, že strach musí být způsobený třetí osobou či druhým nupturientem. Vycházíme přitom z odůvodnění Josefa Beneše, který nechápe strach zapříčiněný vnějšími okolnostmi jako strach způsobený.¹²⁶ V těchto případech se jedná o *metus susceptus* – strach přijatý. Toto odůvodnění, s nímž se ztotožňujeme, tedy vychází z gramatického výkladu zákona a klade se v něm důraz na pojem *incussus*.

V případech chápání vnějších okolností jako relevantních pro strach uvedený v kánonu 1103 CIC by se pak také otevřela velice široká škála možností, kdy její krajní případy by stály zjevně mimo působnost tohoto ustanovení. Jako příklad strachu způsobeného vnějšími

---

¹²¹ Tamtéž, s. 14.

¹²² Právní úprava (příslušnosti) Římské rotý viz CIC kán. 1405 § 2 a 1444.

¹²³ Jde o rozsudky Římské rotý před Ragnim z 1. 12. 1992 [RRDec 1992, 605–616, 606 n. 3], před Brunem z dne 25. 5. 1984 [RRDec 1984, 318–330, 320 n. 4], které jako příklady uvádí Klaus Lüdicke. Viz: LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe, ..., s. 1103/15.

¹²⁴ NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 119.

¹²⁵ POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva*. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1990, s. 53.

¹²⁶ BENEŠ, Josef. *Vis vel metus...*, s. 271.

okolnostmi vybíráme situaci, kterou můžeme chápat jako tlak společnosti, kdy se těhotná žena vdá, protože jako svobodná matka nevidí žádné šance ve svém životním okolí.¹²⁷

V souvislosti s obecnou problematikou exegeze kodexu se domníváme, že v případě uzavírání církevního manželství je třeba vykládat skutečnosti způsobující jeho neplatnost restriktivně v duchu kánonu 1060 CIC („*Právo zvýhodňuje manželství, a proto při pochybnosti se považuje manželství za platné, dokud se nedokáže opak*“) a kánonu 18 CIC („*U zákonů omezujících svobodný výkon práv nebo stanovujících výjimku ze zákona je nutno použít zužujícího výkladu.*“). Restriktivní výklad je v této otázce na místě taktéž s ohledem na křesťanské chápání manželství.

5.3.3 Kauzalita strachu a uzavřeného manželství

Poslední podmínka, kterou klade zákonodárce pro strach zneplatňující manželství, vyžaduje kauzální nexus strachu a uzavřeného manželství. Kánon 1103 CIC vyjadřuje tento požadavek slovy: „... kdy je dotyčný nucen zvolit manželství, aby se zbavil strachu.“

Strach je vnímán jako podmínka *sine qua non* pro uzavírané manželství (nebýt strachu ani manželství by nebylo uzavřeno). Strach tedy musí být rozhodující a neodmyslitelnou skutečností pro uzavření manželství. Münsterský komentář pro tuto příčinnou souvislost ještě dodává následující: nupturient buďto nemá vůli uzavřít manželství, nebo má dokonce vůli manželství neuzavírat, avšak nevidí jiné východisko jak ujít obávanému zlu, než že uzavře manželství.¹²⁸ *A contrario* v případě, že má nupturient možnost volby jak ujít zlu, a zvolí uzavření manželství, ačkoliv mohl bez velkých obtíží zvolit řešení jiné, uzavírá manželství platně.¹²⁹

Ještě dodejme názor Josefa Beneše v jeho pojednání o strachu a násilí jako důvodech neplatnosti manželství. Na rozdíl od vymezení Klause Lüdickeho v münsterském komentáři Beneš formuluje strach jako podmínku ještě striktněji, a to, že strach není pouze neodmyslitelný či rozhodující, nýbrž musí být jediný důvod pro vstup do manželství. Jako příklad uvádí situaci, kdy dívka otěhotněla a to bylo hlavním důvodem uzavření manželství, i když předtím byla vystavena nátlaku ze strany rodičů. Takto uzavřené manželství je platné.¹³⁰

---

¹²⁷ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/14.

¹²⁸ LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/17.

¹²⁹ BENEŠ, Josef. Vis vel metus..., s. 271.

¹³⁰ Tamtéž, s. 271.

5.4 Další typy strachu a jejich vliv na platnosti manželství

V následujícím pojednání vymezení zbývající výše uvedené typy strachu v souvislosti s jejich relevancí pro platnost manželství uzavřeného kanonickou formou. Půjde o typ strachu způsobeného úmyslně event. neúmyslně a strachu spravedlivého nebo nespravedlivého.¹³¹ Zvláštní pozornost si pak zaslouží *metus reverentialis* jako v praxi nezhřídkavý se vyskytující typ způsobující neplatnost manželství.¹³²

5.4.1 Strach působený úmyslně a neúmyslně

Jak již bylo uvedeno, kánon 1103 CIC výslovně stanovuje, že případný úmysl nemá pro neplatnost manželství relevanci. („...etiam haud consulto...“). Úmysl toho, kdo vykonává násilí, nemusí být vyvolání strachu, relevantní je už to, že strach v důsledku hrozby nastane a působí na mysl a vůli nupturienta.¹³³ Jako důvod znění kánonu současného kodexu se uvádí důraz na ochranu svobodné vůle nupturienta. Ta je již omezena samotným působením strachu.

Zákonodárce svoji pozornost soustřeďuje na to, aby vytvořil maximálně příhodné podmínky pro uzavření manželství, respektive pro dání manželského souhlasu. Souvisí to s chápáním manželství jako nerozlučitelného celoživotního svazku, z čehož vyplývá, že uzavření manželství znamená zásadní rozhodnutí v lidském životě a jako takové vyžaduje tomu odpovídající ochranu práva.

5.4.2 Strach působený spravedlivě a nespravedlivě

Oproti znění kánonu 1087 §1 CIC 1917 vyžadujícího výslovně nespravedlivé vnější působení („...*ab extrinseco et iniuste incusum...*“) platný kodex tuto podmínku vynechává. Stejně jako v případě úmyslnosti je tedy spravedlnost nátlaku pro neplatnost irelevantní. Odůvodnění se zčásti shoduje s odůvodněním úmyslu působeného strachu, tedy že kánon primárně sleduje ochranu svobodné vůle nupturienta. Vůle nupturienta bude porušena, ať bude důvod hrozby spravedlivý či nikoliv.¹³⁴

Jako další důvod pro vynechání podmínky spravedlnosti v platné právní úpravě vyvstává argument, že vytváření nátlaku je nespravedlivé samo o sobě. Někteří však nevidí

---

¹³² Pro vysvětlení uvedených pojmů viz výše: *typologie strachu* v oddílech 3.4. až 3.6. Strachu způsobenému a přijatému se nebudeme více věnovat z důvodu vyčerpání tématu v apologetice k působení strachu jinými lidmi v oddíle 5.1.2.

¹³³ NĚMEC, Matúš. *Základy kanonického práva...*, s. 130.

¹³⁴ Souvislost spravedlnosti s úmyslným působením strachu je velice úzká již z podstaty věci. Při této úvaze vycházíme z toho, že úmysl může jako takový být spravedlivý či nespravedlivý a naopak spravedlnost či nespravedlnost v sobě musí zahrnovat úmysl. Obdobně k tomuto přistupuje ve své poznámce i Damián Němec: NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve...*, s. 120.

tuto otázku takto jednoznačně. Například Josef Beneš uvádí situaci, kdy partner, jemuž bylo slíbeno manželství, splnění tohoto slibu vyžaduje. S vědomím, že záleží na použitých prostředcích nátlaku, lze přiznat, že jedná oprávněně.¹³⁵ Tyto úvahy se však objevují spíše ojediněle.

Komentáře ke kánonu 1103 CIC shledávají vynechání podmínky *inuieste* jako oprávněně s výše zmiňovanou argumentací, tedy že každý nátlak vyvolávající závažný strach vyvíjený na nupturienta v otázce uzavření manželství musí být vnímán jako nespravedlivý.¹³⁶ Tento názor se nám jeví zcela opodstatněným vzhledem k tomu, jak chápe manželství kanonické právo. V tomto světle pak je třeba vnímat rozhodnutí k manželství jako krok ovlivňující zbytek života. Oprávněně k němu můžeme tedy vyžadovat podmínky prosté spravedlivého a o to více pak nespravedlivého nátlaku.

5.4.3 Neplatnost manželství z důvodu *metus reverentialis*

Na úvod zdůrazňujeme, že v současné době je strach z úcty církevními soudy relativně často judikován jako důvod, na jehož základě se prohlašuje manželství za neplatné. Je zde zřejmá souvislost s odpadnutím původního požadavku spravedlnosti zvnějšku působeného zla v CIC 1917. Tato podmínka staršího kodexu totiž způsobovala, že mnohé v úvahu přicházející situace nemohly naplnit skutkovou podstatu kánonu 1087 CIC 1917, který byl nahrazen v současně platném kodexu kánonem 1103.¹³⁷

Výše zmiňovanými situacemi máme na mysli nečekané těhotenství, jež je pro použití *metus reverentialis* typické.¹³⁸ V životě se nezdívka vyskytují případy těhotenství před uzavřením sňatku a uctivý ohled na přání rodičů uzavřít za takové situace manželství nelze v této situaci ani z pohledu kanonického práva a zvláště pak s ohledem na katolickou morálku chápat jako vždy nespravedlivé.¹³⁹

U strachu z úcty se zdůrazňuje vztah tzv. „nadřízenosti a podřízenosti.“ Nejčastěji nadřízenými ve vztahu budou rodiče, v úvahu však přichází i kněz, učitel a další. Nejde o typický subordinační vztah, jak jej chápe sekulární právo. Ve tomto vztahu podmiňujícím *metus reverentialis* jsou nadřízení viděni nupturientem jako velká autorita, velice vážený člověk, jehož přízeň nupturient nechce ztratit. Podřízený je svým způsobem (především po

¹³⁵ BENEŠ, Josef. Vis vel metus ..., s. 269.

¹³⁶ ORLITA, Karel: Sumarizující exegeze kánonu 1103, *Adnotatio Jurisprudentiae* č. XXII, rok. 2009, s. 275, nebo LÜDICKE, Klaus. Heilungsamt: Ehe..., s. 1103/5.

¹³⁷ Více bude o této problematice pojednáno v kapitole věnující se vývoji kanonického práva.

¹³⁸ Nečekaně těhotná dcera se vdá za muže, kterého nemiluje, či dokonce odmítá, z toho důvodu, aby nezpůsobila nevoli rodičů, popřípadě aby neztratila jejich náklonnost a přízeň.

¹³⁹ Vycházíme z komentáře staršího kodexu Josefa Pejšky. Viz: Pejška, Josef. *Církevní právo III...*, s. 230.

psychické stránce) na autoritě závislý. Natolik se obává eventuelního rozhořčení či nevole v případě neuzavření sňatku, že nevidí jiného východiska než vstup do manželství.

Gesta, znamení, slova i obecně lehkého významu, která by povšechně nemohla být kvalifikována ani relativně jako závažné výhrůžky, v kontextu autority a podřízenosti mohou mít bezpochybnou a dostačující závažnost strachu. Toto nucení se však musí prokázat.¹⁴⁰

V úvahu připadá otázka, zda je vůbec potřebné, aby se nadřízený (typicky rodiče) uchýlil k nucení. Pro naplnění skutkové podstaty *metus reverentialis* se nátlak v podobě vnějšího působení vyžaduje. V případě jeho absence by totiž přicházela v úvahu aplikace kanonu 1095 odst. 2, který počítá s vnitřní příčinou strachu.¹⁴¹

5.5 Shrnutí

Závěrem této rozsáhlé a mnohdy podrobné kapitoly pojednávající o strachu způsobujícím neplatnost manželství výše řečené zobecníme. Zvláště pojednáme o vztahu psychického nátlaku k dalším volním nedostatkům. Závěrem se pak pokusíme o shrnutí obecné.

5.5.1 Odlišení od ostatních volních nedostatků

Svobodnou vůli mohou rušit vnější příčiny, tedy násilí a strach. U násilí je situace zřejmá a právo považuje úkon pod vlivem násilí za nevykonaný. Z pohledu morální teologie jako zdroje poznání pro chápání lidských (tedy i právních) úkonů v kanonickém právu se v případě násilí dokonce nejedná o lidský úkon (*actus humanus*), nýbrž o jeho nižší stupeň – úkon člověka (*actus hominis*).¹⁴²

Nesvoboda vůle může mít také vnitřní příčiny. U psychické neschopnosti převzít podstatné manželské povinnosti a závažné poruchy soudnosti vychází příčina z nitra člověka, který ač může mít i zdravý lidský úsudek, přesto nebude způsobilý dát platný manželský souhlas pro jeho volní nedostatek.

I když je vůle svobodná, bez vnějších či vnitřních vlivů, tak může být manželství neplatné. Tak je tomu v případě simulovaného souhlasu, kdy se vůle neshoduje s jejím vnějším projevem. U souhlasu podmíněného pak svobodná vůle připojuje podmínku do budoucna, která je však z pohledu manželského práva nepřijatelná a taktéž způsobuje neplatnost takto uzavřeného manželství.

---

¹⁴⁰ ORLITA, Karel: Sumarizující exegeze..., s. 275.

¹⁴¹ LÜDICKE, Klaus. Heilungamt: Ehe..., s. 1103/10.

¹⁴² BENEŠ, Albert. *Morální teologie*. Praha: Krystal OP, 1994, s. 21.

5.5.2 Institut psychického nátlaku

Celý institut vychází z konsensuálního pojetí manželství kladoucí velký důraz na manželský souhlas, který by měl vycházet ze svobodné vůle nupturienta. Silný důraz na ochranu svobodné vůle se projevuje i v rámci historického vývoje, kdy v novém kodexu kanonického práva odpadá podmínka nespravedlivě nahnání strachu. V situaci uzavírání manželství se pro závažnost okamžiku považuje i strach nahnání spravedlivě za nežádoucí.

Strach naplňující skutkovou podstatu kánonu 1103 CIC musí splňovat následující podmínky. Má vnější příčinu, jež podle převažujících názorů musí vycházet nikoliv z okolností, ale od jiného člověka. Strach musí být subjektivně chápán jako těžký. Rozhoduje tedy vnímání samotného nupturienta. Ten zároveň vidí uzavření manželství jako jediné možné východisko jak ujít zlu. Irelevantní je úmysl toho, kdo hrozil. V důsledku upuštění od požadavku nespravedlivé hrozby v současně platném kodexu kanonického práva došlo v praxi k značnému rozhojnění případů neplatných manželství zapříčiněných tzv. strachem z úcty.

6 Vliv psychického nátlaku na platnost manželství v sekulárním právu

V následující kapitole bude naším cílem věnovat se civilní úpravě psychického nátlaku, kterou obsahuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině v jeho platném znění (ZoR). Pro vysvětlení určitých pojmů však bude nutné použít obecných teorií soukromého práva, jehož stěžejním předpisem je zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník v platném znění.

Přestože hlavním předmětem našeho zájmu je nátlak psychický představovaný v civilním manželském právu bezprávnou výhrůžkou (ustanovení § 15a ZoR), budeme se alespoň rámcově věnovat i otázce fyzického násilí (§17a ZoR), a to z důvodu úplnosti a zasazení hlavního tématu do kontextu, což přispěje k hlubšímu pochopení samotného institutu psychického nátlaku.

K úvodním poznámkám o právní úpravě zdůrazněme, že §§ 15a a 17a byly do zákona o rodině vloženy jeho rozsáhlou novelizací zákonem č. 91/1998 Sb. Avšak není myslitelné, aby před novelou rodinné právo slučovalo psychický nátlak v extrémním případě pak fyzické násilí s platným uzavřením manželství. Tuto problematiku neřešil zákon o rodině výslovně, nýbrž na základě § 104, který uvádí, že ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného. Uvedené ustanovení ve znění před novelizací i v dikci současně platné tedy deklaruje vztah speciality zákona o rodině vůči občanskému zákoníku jako stěžejnímu kodexu soukromého práva.

6.1 Vymezení fyzického násilí a psychického nátlaku v důvodech neplatnosti manželství

Sňateční prohlášení, jehož vyslovení právo chápe jako okamžik vzniku manželství, musí vykazovat určitých kvalit, které označujeme jako náležitosti sňatečního prohlášení. Mezi ně patří způsobilá osoba snoubence; prohlášení učiněné snoubencem; řádná, svobodná a vážná vůle prostá omylu a její určitý a srozumitelný projev.¹⁴³ Kvalifikovaný nedostatek v každé z těchto oblastí způsobuje neplatnost, popřípadě dokonce neexistenci manželství. Předmětem našeho zájmu budou otázky vad vůle, především pak nedostatek svobody, jež je následkem fyzického násilí nebo strachu vyvolaného psychickým nátlakem v podobě bezprávné výhrůžky.

---

¹⁴³ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 27.

6.2 Neexistence manželství z důvodu fyzického násilí

Otázku násilí řeší zákon o rodině explicitně v §17a, kde stojí, že *manželství nevznikne, jestliže muž nebo žena byli k prohlášení o uzavření manželství donuceni fyzickým násilím*. Vidíme tedy, že případ absolutního násilí znamená neexistenci manželství, jde o manželství zdánlivé, putativní (*non matrimonium, matrimonium putativum*).

Samotnému termínu násilí není třeba se blíže věnovat pro jeho zevrubné vysvětlení v části věnující se kanonickému právu. Civilní právo tento pojem vymezuje totožně. Co se týká zkoumané otázky svobody vůle, potom i občanské právo, na něž v těchto otázkách zákon o rodině odkazuje, chápe *vis absoluta* tak, že v těchto případech nelze hovořit o vůli jednajícího, protože ta je nahrazena vůlí donucujícího.¹⁴⁴ Takový úkon pak nemůže být platný pro zcela zřejmou vadu ve volní stránce.

Pouze dodejme, že uplatnění tohoto institutu se jeví jako velice nepraktické obecně a výjimkou není ani fyzické násilí v souvislosti s manželským souhlasem. Toto můžeme ilustrovat na často uváděném příkladu absolutního násilí, kdy se použitím síly donucuje k takovému pohybu, který by jinak byl projevem vůle. Konkrétně tedy když někdo vede násilím ruku druhého, aby učinil písemný projev, nebo kýve hlavou na znamení souhlasu. Pro praxi reálnější se zdá uváděný příklad použití omamných látek.¹⁴⁵ Přesto však tyto úvahy uzavíráme (souhlasně s pojednáním o *vis absoluta* v kanonickém právu) s tím, že v naší tzv. západní kultuře lze použití fyzického násilí při sňatečném prohlášení považovat za otázku především teoretického charakteru.

6.3 Neplatnost manželství z důvodu psychického nátlaku

Psychický nátlak upravuje zákon o rodině v §15a odstavci 1 následovně: *Manželství je neplatné, jestliže prohlášení o uzavření manželství bylo učiněno v důsledku bezprávné výhrůžky anebo omylu týkajícího se totožnosti jednoho ze snoubenců nebo povahy právního úkonu uzavření manželství. Soud vysloví neplatnost takového manželství na návrh kteréhokoliv z manželů*. V odstavci 2 zákonodárce stanovuje prekluzivní lhůtu tak, že *právo manžela uplatnit neplatnost manželství zanikne uplynutím jednoho roku ode dne, kdy se o rozhodné skutečnosti dozvěděl*.

---

¹⁴⁴ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I, § 1 až 459. Komentář*.

2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 335.

¹⁴⁵ KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné I...*, s. 158, FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 129.

Přestože se jedná o výslovnou úpravu, v případě psychického nátlaku pojednání v zákoně o rodině vyčerpávající není. A to v tom smyslu, že v souladu s výše uvedenými poznámkami bude pro definici bezprávné výhrůžky, na které je vystaven tento institut, nezbytné využít občanskoprávní nauky. Vycházíme přitom z teorie právních úkonů, kdy § 37 OZ uznává platným právním úkonem pouze úkon svobodný, vážný, určitý a srozumitelný. U bezprávné výhrůžky bude u osoby uzavírající sňatek potlačena svoboda vůle.

Výhrůžka představující psychický nátlak musí jako relevantní pro neplatnost manželství splňovat následující předpoklady. Musí být v první řadě bezprávná, dále pak taková, jež vyvolá v dotčené osobě důvodnou bázeň. Mezi jednáním a výhrůžkou musí být příčinná souvislost. V zásadě pak musí být výhrůžka adresována tomu, jehož právní úkon se vynucuje.

6.3.1 Protiprávnost výhrůžky

Aby byla výhrůžka bezprávná, musí se jejím prostřednictvím hrozit něčím, co tímto způsobem vynucováno být nesmí. Mohou v zásadě nastat dva případy. V první řadě, pokud se hrozí jednáním protiprávním, kdy jde typicky např. o zabití nebo ublížení na zdraví. Takové chování zákonodárce nepřipouští za žádných okolností, v uváděných případech se dokonce jedná o trestné činy.

Stejně tak jde ovšem o bezprávnou výhrůžku v případě, kdy je výhrůžka sice oprávněná, avšak jejím prostřednictvím se vynucuje něco, k čemu být využita nesměla.¹⁴⁶ Uvádí se demonstrativní příklad, kdy osoba A hrozí osobě B tím, že na ni podá trestní oznámení pro čin, kterého se osoba B skutečně dopustila, v případě, že osoba B s osobou A neuzavře kupní smlouvu.¹⁴⁷ V daném příkladě je sice osoba A oprávněna podat trestní oznámení, avšak nesmí si tím vynucovat kontrakt s osobou B. Pokud převedeme problém do roviny uzavírání manželství, pak by výše uvedené teoretické vymezení naplňovala situace, kdy by byl jeden partner donucován k sňatku tím, že nebude-li uzavřeno manželství, podá na něj druhý partner či třetí osoba trestní oznámení pro trestný čin krácení daně.¹⁴⁸

Pro úplnost definice bezprávné výhrůžky ještě uvádíme příklad, kdy výhrůžka bude postrádat protiprávnost. Půjde o situaci, kdy věřitel hrozí svému dlužníkovi, že svoji splatnou pohledávku bude vymáhat cestou exekuce v případě, že dlužník svůj dluh neuhradí. Taková

---

¹⁴⁶ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří. ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I...*, s. 336.

¹⁴⁷ KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné I...*, s. 153.

¹⁴⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Doplněk, 2006, s. 78.

výhrůžka sice může vyvolat v konkrétním případě velký strach, avšak je zcela oprávněná a právní úkony učiněné v příčinné souvislosti s ní (tedy pod jejím vlivem) jsou platné. V opačném případě bychom popřeli vymahatelnost práva, tedy jeho základní a nezbytnou vlastnost. V souvislosti s tímto zdůrazňujeme, že stejně jako ve starší kanonické úpravě je pro oprávněnost, a tedy pro platnost právního úkonu irelevantní morálnost výhrůžky.¹⁴⁹

6.3.2 Důvodná bázeň

Sama protiprávní výhrůžka však nestačí. Současně v dotčené osobě musí vyvolat důvodnou bázeň. Podle římského práva, ze kterého současné kontinentální právo vychází, důvodná bázeň vzniká tehdy, pokud hrozba představuje bezprostřední nebezpečí značné újmy. Co je značná újma, posuzovalo římské právo podle objektivních hledisek. Šlo o takovou újmu, které by se zalekl i velmi srdnatý člověk, např. smrt, těžké ublížení na těle, ztráta svobody.¹⁵⁰

Současná interpretace důvodné bázně však dle našeho názoru nezastává stanovisko přísně objektivního hodnocení. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR mluví o tom, že musí jít o výhrůžku takového druhu a takové intenzity, aby podle okolností a povahy konkrétního případu u toho, vůči němuž byla použita, vzbudila důvodnou bázeň.¹⁵¹ Z uvedeného můžeme vyzdvihnout dvě skutečnosti, jež určují, jakým způsobem důvodnou bázeň interpretovat. Jde jednak o *okolnosti a povahu konkrétního případu*, kde spatřujeme objektivní prvek. Tedy za daných podmínek by ke vzbuzení důvodné bázně u kteréhokoliv „průměrného“ člověka došlo. Avšak subjektivitu posuzování pak předznamenává především to, že musí vzniknout důvodná bázeň *u toho dotčeného subjektu*, vůči němuž byla použita.

V případě stanovení subjektivního principu se z podstaty věci stává vnímání dotčeného člověka velice těžko dokazatelným. Jen těžko si lze v praxi představit výlučnou aplikaci tohoto principu. Odhlédnout od něj však jistě nejde a k osobě podléhající hrozbě je nutno přihlížet. Což lze dovodit i z tvrzení, že pouze v případě, kdy by někdo byl protiprávní výhrůžce podlehl pro svoji nepřiměřenou bázlivost, či neomluvitelnou nevědomost, nepůjde o neplatný právní úkon.¹⁵² Tuto problematiku shrneme tvrzením, že posuzovat bázeň daného

---

¹⁴⁹ V situaci, kdy bohatý věřitel, který splacení dluhu zjevně nepotřebuje, takto hrozí dlužníkovi s výbornou pověstí, který není schopen např. v důsledku vis maior v nejbližší době dluh splatit, se jedná o čin sice nemorální, avšak z právního hlediska spravedlivý.

¹⁵⁰ URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo...*, s. 98.

¹⁵¹ Rozhodnutí NS sp. zn. Cdon 1522/1996.

¹⁵² KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné 1...*, s. 153.

člověka v konkrétní situaci bude nutné z objektivních hledisek, jako jsou pohlaví, věk či vzdělání.¹⁵³

6.3.3 Adresnost a kauzální nexus výhrůžky

Právo striktně nevyžaduje, aby hrozba směřovala pouze vůči tomu, jehož jednání je vyžadováno. Jak jsme již uvedli, tak především ze soudní praxe se dovozuje, že výhrůžka může být směřována i vůči osobám blízkým.¹⁵⁴ S tímto názorem se plně ztotožňujeme. Jako argument pak lze použít definici osoby blízké vycházející z § 116 OZ. Toto ustanovení občanského zákoníku uvádí, že jde o osoby v rodinném nebo obdobném poměru, jež se pokládají za navzájem blízké, za podmínky, že by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu svoji vlastní. V souladu s tímto vymezením, které vyžaduje vnímání újmy někoho jiného jako újmy vlastní, je nutné chápat výhrůžku zlem hrozícímu osobě blízké jako relevantní a způsobitou pro naplnění podmínek, na jejichž základě se stanovuje neplatnost právního úkonu.

Kauzální nexus je poslední předpoklad, který právní věda vyžaduje pro naplnění definice bezprávné výhrůžky. Právní úkon dotčené osoby tedy musí být v příčinné souvislosti s bezprávnou výhrůžkou.¹⁵⁵ Občanskoprávní nauka požívá především dvě teorie příčinné souvislosti, které vymezuje v otázce odpovědnosti za škodu. Mluvíme o *teorii podmínky (conditio sine qua non)* a *teorii adekvátní příčinné souvislosti*. První z nich převzatá z trestního práva definuje kauzální nexus tak, že příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem, resp. škodní událostí a škodou existuje pouze tehdy, jestliže bez nich by škoda nenastala. Teorie adekvátní příčinné souvislosti uznává kauzální nexus tehdy, je-li škoda podle obvyklého chodu věci i podle obecné zkušenosti, respektive poznatků adekvátním a tím právně relevantním důsledkem protiprávního úkonu či škodní události.¹⁵⁶

Podle našeho názoru se jeví vhodným na bezprávnou výhrůžku aplikovat teorii *conditio sine qua non*. Vycházíme především ze specifického vymezení teorie příčinné souvislosti, díky němuž je využitelná především právě pro institut odpovědnosti za škodu. Oproti tomu teorii *conditio sine qua non* chápeme jako univerzální a tedy i vhodnou pro aplikaci na institut bezprávné výhrůžky. S použitím této teorie tedy kauzální nexus znamená,

---

¹⁵³ Tím se ztotožňujeme s výkladem prof. Haderky. Viz: HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha: Academia, 1977, s. 269.

¹⁵⁴ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří, ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I...*, s. 336.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné 2*. 4. vydání. Praha: ASPI a.s., 2005, s. 450 a násl.

že jednající v bázní se chová daným způsobem právě proto, že jeho vůle je ovlivněna strachem z hrozícího zla. K takovému jednání by nedošlo nebýt bezprávné výhrůžky.

6.3.4 Doplnující poznámky k bezprávné výhrůžce

Pro úplnost ještě dodejme úvahu o relevanci původce výhrůžky. V kanonické části této práce jsme poměrně podrobně pojednávali o tom, zda právo připouští jako původce někoho respektive něco jiného mimo svobodnou lidskou bytost. Z pohledu současně platné kanonické úpravy tyto úvahy byly oprávněné z toho důvodu, že kánon 1103 CIC do podmínek své skutkové podstaty nezahrnuje spravedlnost. V případě civilního práva však tyto úvahy nepotřebují složité či rozsáhlé argumentace. Právě z důvodu požadavku nespravedlnosti totiž nelze myslet za původce někoho jiného mimo člověka. Pouze jeho jednání na základě svobodné vůle totiž můžeme přičítat vlastnost spravedlnosti nebo nespravedlnosti.

Komentář občanského zákoníku ještě dodává, že bezprávná výhrůžka může pocházet buď přímo od druhého subjektu právního úkonu, anebo od osoby třetí. V tom případě ale za té podmínky, že o tom druhý subjekt právního úkonu věděl či musel vědět a využil toho.¹⁵⁷

Konečně je nutné zdůraznit, že vyjmenované vlastnosti bezprávné výhrůžky musí platit *kumulativně*. Absence byť jedné z nich vylučuje možné použití institutu bezprávné výhrůžky na konkrétní situaci. Bezprávná výhrůžka tedy musí být nespravedlivá vyvolávající důvodnou bázeň, kdy mezi jednáním dotčeného a hrozbou zla existuje příčinná souvislost.

6.3.5 Prekluzivní lhůta

Zákon o rodině v § 15a odstavci 2 stanovuje podmínky neplatnosti, které se vztahují na skutkové podstaty odstavce prvního. Možnost dovolat se neplatnosti je omezena na jeden rok ode dne, kdy se manžel o rozhodné skutečnosti dozvěděl. Jde tedy o lhůtu subjektivní. Oprávnění namítat neplatnost sňatečního prohlášení má podle zákona manžel. Na základě zákonného znění toto právo náleží kterémukoliv z manželů. Otázkou zůstává, zda to může být i manžel, který by na neplatnosti manželství nesl vinu. K této otázce nás zaujal názor Jiřího Haderky, jehož argumentace zasluhuje pozornosti.

Lhůta je vázaná na okamžik, kdy se o vadě projevu vůle manžel dozvěděl, tzn., že byl obětí. Ten, kdo nese vinu, se nemůže nic dovědět, protože vše zinscenoval sám či za pomoci

---

¹⁵⁷ ŠVESTKA, Jiří, ELIÁŠ, Karel In ŠVESTKA, Jiří. ŠKÁROVÁ, Marta, HULMÁK, Milan a kol. *Občanský zákoník I...*, s. 336.

jiných osob. Kromě toho by bylo v rozporu s dobrými mravy (§104 ZR ve spojení s § 3 odst. 1 OZ), kdyby tomuto manželovi měla být přiznána aktivní legitimace.¹⁵⁸

S těmito tvrzeními souhlasíme, avšak máme za to, že je třeba brát v úvahu i takové situace, kdy například bezprávná výhrůžka přichází od 3. osoby, což teoreticky nelze vyloučit. V těchto situacích druhý manžel ač není obětí, nemusí bezpodmínečně o vyhrožování vědět. Na druhou stranu manžel, jemuž bylo vyhrožováno, se o výhrůžce (ve smyslu argumentace Jiřího Haderky) nedozvídá, ale přímo jí podléhá. Z toho plyne, že se může o rozhodné skutečnosti dozvědět manžel, který obětí není. Tuto polemiku uzavíráme s tím, že s argumentací profesora Haderky se ztotožňujeme, avšak považujeme ji za vyčerpávající pouze pro případy omylu.

Pokud není stanoveno jinak, lhůty v zákoně chápeme jako promlčecí. V našem případě však zákon výslovně vymezuje lhůtu jako prekluzivní, takže právo po jejím uplynutí zaniká a soud k uplynutí lhůty přihlíží z úřední povinnosti. Vzhledem k obecné promlčecí tříleté lhůtě stanovené v § 101 OZ se jednoroční propadná lhůta jeví jako velice krátká. To lze vysvětlit snahou zákonodárce zajistit stabilitu manželských a následně dalších rodinněprávních, majetkových a sociálních vztahů.¹⁵⁹

6.3.6 Fyzické násilí

Pokud vymezíme vůči sobě násilí a psychického nátlaku, tak lze podotknout, že *vis absoluta* má obecně z hlediska volních vad specifické postavení proto, že vůli zcela vylučuje. Psychický nátlak v podobě bezprávné výhrůžky vůli dotčenému ponechává, i když nesvobodnou. Demonstrativně rozdíl ukazují následující příklady, v nichž v první situaci vůle zcela absenteje oproti situaci druhé, kdy nucený může na základě volního rozhodnutí vybrat ze dvou alternativ, avšak jeho vůle je nátlakem silně poznamenána.

Vis absoluta tedy spatřujeme v činu, kdy snoubenci byla před obřadem podána droga, takže řekl ano, aniž by o tom věděl. Naproti tomu se nejedná o donucení fyzickým násilím, nýbrž o bezprávnou výhrůžku v situaci, kdy jeden ze svědků má při obřadu v kapse pistoli s tím, že pokud snoubenec neřekne ano, na místě ho zastřelí.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ HADERKA, Jiří. Oddavky, nulity a neexistence manželství od účinnosti zákona..., s. 481.

¹⁵⁹ HOLUB, Milan. NOVÁ, Hana. HYNKOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související.* 7. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 3. 2005. Praha: Linde Praha a.s., 2005, s. 31.

¹⁶⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo...*, s. 83.

6.4 Shrnutí institutu psychického nátlaku v sekulárním právu

Rodinné právo v úpravě psychického nátlaku používá pojem bezprávné výhrůžky, jehož definici nalezneme pouze v občanskoprávních teoriích, čímž se dokazuje velice blízký vztah obou systémů. Historicky byla dokonce úprava rodinněprávních otázek součástí kodexu občanského práva. Uzavření manželství je však chápáno jako právní úkon *sui generis* zásadního charakteru vzhledem k účinkům spočívajícím ve vzniku manželství se vším, co s sebou tento svazek přináší. Proto specifická rodinněprávní úprava vylučuje použití občanského zákoníku, což se týká i mnohých institutů souvisejících s uzavřením manželství a jeho platností, respektive existencí.

Za zvláštní úpravu respektující důležitost manželství můžeme považovat systém připouštějící zhojení vad uzavřeného manželství či zakotvení z hlediska obecné soukromoprávní nauky teoretické otázky neexistence právního úkonu. U psychického nátlaku se ochrana právní jistoty a potažmo i manželství projevuje zvláštní jednoroční prekluzivní lhůtou.

Pokud však odhlédneme od jiných ustanovení zdůrazňujících důležitost manželství, uzavíráme s tím, že poměrně krátká propadná lhůta je v případě psychického nátlaku jediným faktorem zvýhodňujícím manželství. Ve všech ostatních otázkách souvisejících s psychickým násilím jsme totiž odkázáni na obecné teorie soukromého práva týkající se bezprávné výhrůžky. Psychický nátlak relevantní otázce neplatnosti manželství tak musí splňovat kumulative podmínky bezprávnosti (čili nespravedlnosti), vyvolání důvodné bázně a příčinné souvislosti mezi hrozbou zlem a následným jednáním přímo či nepřímo dotčené osoby.

7 Komparační shrnutí institutu psychického nátlaku z pohledu zkoumaných právních systémů

V této kapitole vyjdeme z podrobného pojednání o psychickém nátlaku v kanonickém a sekulárním právu. Sumarizací nesledujeme ani tak další zobecnění, jako především zdůraznění odlišností. Pro shrnující informaci odkazujeme na předchozí dílčí závěry v pojednání u právní úpravy psychického nátlaku provedené u obou systémů na konci předchozích dvou kapitol. Chceme především poukázat na zcela zásadní rozdíl, který vysvítá z předchozího textu. Jde o požadavek protiprávnosti (resp. nespravedlnosti), jež oproti sekulárnímu právu v současném kodexu kanonického práva chybí.

V souvislosti s absencí požadavku protiprávnosti způsobení závažného strachu v současné kanonickoprávní úpravě je vhodné odkázat na pojednání o historickém vývoji obou právních systémů. Systémy kanonického a sekulárního práva se vzájemně bezesporu ovlivňovaly, což zvláště platí v otázce právní úpravy manželství. Nelze pominout fakt, že v minulosti dlouhou dobu náležela úprava manželství výlučně kanonickému právu. Po sekularizaci rodinného práva se kanonická úprava ještě v době účinnosti CIC 1917 v otázce psychického nátlaku v obou systémech shodovala. K podstatné změně došlo v CIC 1983 vypuštěním požadavku nespravedlivého nátlaku. Na tu již rodinné právo nereagovalo a původní náhled na psychický nátlak si zachovalo.

Současné znění kodexu kanonického práva klade zásadní důraz na svobodnou vůli snoubenců a posouvá vnímání nespravedlnosti nátlaku. V tak zásadní otázce, jako je uzavření manželství, kodex chápe kánonom 1103 vymezený nátlak za nespravedlivý *ipso facto* a s platným uzavřením manželství neslučitelný. Oproti tomu zákon o rodině vyžaduje zkoumání, zda nátlak byl spravedlivý, či nikoliv.

Vypuštěním požadavku nespravedlivého nátlaku se v kanonickém právu připustil tzv. strach z úcty (*metus reverentialis*) jako relevantní příčina neplatnosti manželství. O tom, že se jedná o posun zásadního charakteru, svědčí fakt, že pokud církevní soudy judikují neplatnost manželství na základě kánonu 1103 CIC 1983, tak nejčastěji právě z důvodu *metus reverentialis*.

Tato odlišnost v pojetí psychického nátlaku má nemalou souvislost s vnímáním manželství jako takového v obou právních systémech. Kanonické i sekulární právo manželství přisuzují velký význam, což se u obou projevuje například zvláštnostmi v úpravě platnosti právních úkonů. Pouze kanonické právo však chápe manželství jako zásadě nerozlučitelné. A pokud existují výjimky z jeho nerozlučitelnosti, uplatní se pouze ve velice specifických

situacích a za přísných podmínek. Za těchto okolností považujeme za přirozené, že katolická církev klade velmi přísné požadavky na náležitý manželský souhlas. To se vzhledem k sekulární úpravě v zákoně o rodině mimo odlišnou úpravu psychického nátlaku projevuje širším a dovolíme se tvrdit, že i propracovanějším katalogem příčin majících za následek neplatnost manželství.

Závěr

Tato práce byla zaměřena na poměrně podrobný rozbor institutu psychického nátlaku v systémech sekulárního a kanonického práva a jeho vlivu na platnost manželství. Mimo hlavní téma jsme se ale také věnovali otázkám souvisejícím. Naší pozornosti tak neuniklo pojednání o manželství z hlediska jeho pojmového chápání. K právním úkonům směřoval náš zájem vzhledem k tomu, že vlastní okamžik uzavření manželství je právním jednáním *sui generis*. A konečně do pojednání o vlivu psychického nátlaku byl zahrnutý i stručný přehled vývoje jeho chápání.

Na základě výše uvedeného můžeme shrnout, že naší snahou nebylo pouze analyzovat vliv psychického nátlaku, avšak věnovat se i problematice, která měla zasazovat psychický nátlak do určitých souvislostí a současně uvedením obecných informací pomoci jeho chápání. Vzhledem k stanovenému rozsahu a tématu práce jsme se v obecné části věnovali problematice v zásadě velmi stručně. Domníváme se však, že svůj účel poskytnuté informace mohou splnit a pro hlubší poznání dané problematiky odkazujeme na studium odborné literatury.

V průběhu studia zdrojů relevantních pro tuto diplomovou práci jsme dospěli k tomu, že oba právní systémy přisuzují manželství velký význam. Věříme, že podobný závěr si může čtenář učinit i po seznámení se s textem naší práce. Na tomto místě můžeme shrnout, že právní nároky na řádné uzavření manželství mají za cíl nejen zdůraznění jeho důležitosti, ale současně také jeho ochranu. Pojato *ad absurdum* by možnost uzavření manželství kýmkoliv, kdykoliv a obecně za jakýchkoliv podmínek znamenala znevážení tohoto institutu.

S významem manželství souvisí nauka o manželském souhlasu jako právním úkonu *sui generis* a následně i vymezení vlivu psychického nátlaku na platnost manželství. Z podrobného pojednání i dílčích závěrů vyplývá, že oba systémy mají za cíl chránit svobodnou vůli snoubenců. Kanonické právo však tuto ochranu výrazně posiluje vynecháním podmínky nespravedlnosti a uznáním relevance strachu z úcty. Tímto se potvrzuje náš předpoklad z úvodu diplomové práce.

Souhlasně s hypotézou diplomové práce můžeme uzavřít, že oba zkoumané právní systémy uznávají kvalifikovaný psychický nátlak jako vadu manželského souhlasu, pro kterou může být manželství prohlášeno za neplatné. Kanonické právo však umožňuje uznat za neplatné manželství z tohoto důvodu ve větším množství případů než právo sekulární. Typickým příkladem dokazujícím výše tvrzené jsou případy *metus reverentialis*. Strach z úcty totiž soudy katolické církve uznávají jako nejčastější příčinu neplatnosti manželství z důvodu

psychického nátlaku. Pro právo sekulární však *metus reverentialis* nemá relevanci a manželství uzavřené pod jeho vlivem chápe jako řádně uzavřené.

Seznam pramenů a literatury

Prameny kanonického práva:

II. Vatikánský koncil. *Věřoučná konstituce o církvi Lumen gentium*. In Dokumenty II. vatikánského koncilu. Praha: ZVON, 1995, s. 29–100. ISBN 80–7113-089–3

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 817 s. ISBN 80–7192-488–1

Kodex kanonického práva. 1. vydání. Praha: ZVON, 1994. XXIII+ 814 s. ISBN 80–7113-082–6

Překlad Kodexu kanonického práva. Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, 1969. 188 s. bez ISBN

Svatební obřady. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 135 s. ISBN 978-80-7192-987-1

Právní předpisy:

Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., *občanský zákoník*, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění pozdějších předpisů

Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud., *obecný zákoník občanský*, ve znění zákona 320/1919 Sb., účinném ke dni 13. 6. 1919

Zákon č. 265/1949 Sb., *o právu rodinném*, účinný ke dni 1. 1. 1950

Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, ve znění zákona č. 91/1998 Sb., účinném ke dni 1. 8. 1998

Literatura:

Münsterischer Kommentar zum C.I.C. unter besondere Berücksichtigung in Deutschland, Österreich und der Schweiz, Band 5, Essen: Ludgerus, 1999. ISSN: 0932-8327

BENEŠ, Albert. *Morální teologie*. 4 vydání. Praha: Krystal OP, 1994. 223 s. bez ISBN

DACÍK, Reginald. Maria. *Katolická mravouka podle zásad sv. Tomáše Akvinského*. sv. 68. Olomouc: Dominikánská edice KRYSTAL, 1945, 419 s. bez ISBN

DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo*. Spiš: Spišská kapitula, 1996. 304 s. ISBN 80-7142-041-7

FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 718 s. ISBN 978-80-7380-058-1

GÓRECKI, Edvard. *Obecné normy kodexu kanonického práva Jana Pavla II*. 2 sv. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993. bez ISBN

HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha: Academia, 1977. 376 s. ISBN 509 – 21 – 826

HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana, HYNKOVÁ, Jana. *Zákon o rodině. Komentář a předpisy související*. 7. aktualizované a doplněné vydání podle stavu k 1. 3. 2005. Praha: Linde Praha a.s., 2005. 748 s. ISBN 80-7201-517-6

HRDINA, Antonín. *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002. 436 s. ISBN 80-86342-26-2

HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol.: *Rodinné právo*. 2. vydání. Brno: Doplněk, 1995. 160s. ISBN 80-85765-46-2

HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Doplněk, 2006, 400 s. ISBN 80-7239-192-5

KNAPP, Viktor a kol. *Občanské právo hmotné 1.* 4. vydání. Praha: ASPI a.s., 2005. 524 s. ISBN 80-7357-127-7

KRUSCHINA, Stefan. *Das kirchliche Eherecht in der Seelsorgepraxis.* Stuttgart-Degerloch: Otto Schloz Verlag, 1947. 167s. bez ISBN

KUBŮ, Lubomír, HUNGR, Pavel, OSINA, Petr. *Teorie práva.* Praha: Linde Praha, 2007. 335 s. ISBN 978-80-7201-637-2

NEMEC, Matúš. *Základy kánonického práva.* Bratislava: Iura Edition, 2001. 227 s. ISBN 80-89047-05-X

NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo.* Praha: Krystal OP, 2006. 215 s. ISBN 80- 85929- 83- X

PEJŠKA, Josef. *Církevní právo III. Manželské právo kanonické.* Obořiště: Theologický ústav CSsR, 1934. XVI + 308 s. bez ISBN

POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva.* Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1990. 108 s. bez ISBN

POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995, 103 s. bez ISBN

RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo 3. Rodinné právo.* 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI a.s., 2007. 343 s. ISBN 978-80-7357-230-3

RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva.* Praha: C. H. Beck, 1999. 227 s. ISBN 80-7179-182-2

ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl I. §§ 1-284.* Praha: CODEX Bohemia, 1998. 1192 s. ISBN 80-85963-61-2

ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I. §1 až 459. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 1394 s. ISBN 978-80-7400-108-6

TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1995. 331s. ISBN 80-902045-2-X

TRETERA, Jiří Rajmund. *Církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1993. 219 s.

URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 378 s. ISBN 80-7179-031-1

Odborné články:

BENEŠ, Josef. Vis vel metus – násilí a strach jako vada manželského souhlasu. *Adnotatio Iurisprudentiae*, obsah č. XXII, 2009, s. 268–272

HADERKA, Jiří. Oddavky, nulity a neexistence manželství od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb., *Právní praxe*, 1998, roč. 46, č. 8, s. 466–481

HRDINA, Antonín Ignác. Manželství v současném českém i kanonickém právu. *Revue církevního práva*. č. 16 – 2/2000, s. 91 – 104

ORLITA, Karel. Sumarizující exegeze kánonu 1103 CIC. *Adnotatio Iurisprudentiae*, obsah č. XXII, 2009, s. 273–275

Internetové zdroje:

LAURINA, František. O násilí a strachu co překážce manželství. *ČKD* [online]. 1867/6, str. 401–432, 2010 [cit. 10. prosince 2010]. Dostupné na <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=13221>>

SOLDÁT, Alois. Codex juris canonici. *ČKD* [online]. 1933/3, str. 208–217, 2010 [cit. 18. listopadu 2010]. Dostupné na <http://depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_20419>

Rozvodovost [online]. www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home, 15. 1. 2010 [cit. 4. prosince 2010]. Dostupné na < <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost> >

Shrnutí

Výchozí poznámky

Práce nese název „Vliv psychického nátlaku na platnost uzavření manželství v sekulárním a kanonickém právu“. Za její cíl jsme tedy stanovili vymezení pojetí vlivu psychického nátlaku na platnost manželství v systému kanonického a sekulárního práva poukázáním na odlišnosti v úpravě tohoto institutu v těchto právních systémech. Výchozím předpokladem našeho zkoumání je domněnka, že současné kanonické právo vykládá psychický nátlak oproti právu sekulárnímu široce a umožňuje tak uznat za neplatné manželství z tohoto důvodu ve větším množství případů než právo sekulární.

Mimo stěžejní výše uvedené téma se v práci věnujeme také otázkám souvisejícím. Jde o pojmové vymezení institutu manželství a pojednání o jeho vzniku, problematiku právních úkonů a jejich platnosti se zvláštní zřetelem na uzavření manželství jako právního úkonu sui generis a konečně povšechný přehled historického vývoje. Zařazením související problematiky sledujeme zasazení institutu psychického nátlaku do širších souvislostí, což má vést k ucelenému a hlubšímu chápání hlavního tématu diplomové práce.

V diplomové práci je využita metoda komparace, kterou aplikujeme jednak z hlediska časového, především pak ale pro srovnání mezi jmenovanými právními systémy. Jako základními zdroje informací můžeme uvést kodex kanonického práva z roku 1983 a zákon č. 64/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění. Pro získání bližších informací jsme pak využili komentářů obou základních pramenů, dále pak související právní předpisy, právnické učebnicemi a literaturu či odborné statě.

Vliv psychického nátlaku na platnost manželství

V kanonickoprávní úpravě vychází institut vlivu psychického nátlaku z konsensuálního pojetí manželství kladoucího velký důraz na manželský souhlas, který by měl vycházet ze svobodné vůle nupturienta. Strach jako relevantní příčina neplatnosti manželství musí splňovat následující podmínky uvedené ve skutkové podstatě kánonu 1103 CIC. Má vnější příčinu, jež podle převažujících názorů musí vycházet nikoliv od okolností, ale od jiného člověka. Strach musí být subjektivně chápán jako těžký. Rozhoduje tedy vnímání samotného nupturienta. Ten zároveň vidí uzavření manželství jako jediné možné východisko, jak ujit hrozícímu zlu. Irelevantní je úmysl toho, kdo hrozil. V důsledku upuštění od požadavku nespravedlivé hrozby v současně platném kodexu kanonického práva došlo

v praxi k značnému rozhojnění případů neplatných manželství zapříčiněných tzv. strachem z úcty – *metus reverentialis*.

Sekulární rodinněprávní úprava psychického nátlaku používá pojem bezprávné výhrůžky, jehož definici nalezneme pouze v občanskoprávních teoriích. Psychický nátlak relevantní k otázce neplatnosti manželství tak musí splňovat kumulativě podmínky bezprávnosti (čili nespravedlnosti), vyvolání důvodné bázně a příčinné souvislosti mezi hrozbou zlem a následným jednáním přímo či nepřímo dotčené osoby. Obecně vzato je však třeba vzít v potaz přednostní použití ustanovení zákona o rodině jako zvláštního právního předpisu vůči občanskému zákoníku. Právě pro problematiku související s uzavíráním manželství zákon o rodině obsahuje vlastní poměrně podrobnou úpravu. U námi zkoumaného institutu se toto projeví například zvláštní jednoroční prekluzivní lhůtou pro uplatnění neplatnosti manželství z důvodu psychického nátlaku.

Závěr

Diplomovou práci uzavíráme s tím, že oba zkoumané právní systémy uznávají kvalifikovaný psychický nátlak jako vadu manželského souhlasu, pro kterou může být manželství prohlášeno za neplatné. Souhlasně s hypotézou však zdůrazňujeme, že kanonické právo na rozdíl od práva sekulárního považuje za lhostejnou otázku spravedlnosti (resp. bezprávnosti) a umožňuje tak uznat za neplatné manželství z tohoto důvodu ve větším množství případů než právo sekulární.

Typickým příkladem dokazujícím výše tvrzené je již zmiňovaný *metus reverentialis*. Jde o případy kvalifikované hrozby, ve kterých absentuje protiprávnost. Pokud soudy katolické církve uznávají manželství za neplatné z důvodu psychického nátlaku, tak nejčastěji právě při splnění podmínek strachu z úcty. Sekulární právo však *metus reverentialis* neuznává a manželství uzavřené pod jeho vlivem chápe jako řádně uzavřené.

Summary

Introductory remarks

The diploma thesis is titled „*Influence of psychic oppression on validity of solemnization of marriage in secular and canon law*“. Thus, its objective is to analyse the influence of psychic oppression on the validity of marriage in the system of canon and secular law with the focus on differences in both legal systems. The starting assumption of our research is the hypothesis that, contrary to secular law, the present canon law interprets the psychic oppression broadly and, thus, enables to confirm invalidity of marriage in more cases than secular law.

Besides the aforementioned topic, the diploma thesis deals with other related issues. It concerns especially the notion of marriage and its formation, the problematic of legal acts and their validity especially in relation to contracting of marriage as a legal act of a *sui generis* nature and, finally, a detailed survey of historic developments.

The diploma thesis uses the method of comparison that is applied both from the time perspective and also with an emphasis on the comparison of both legal systems. The fundamental sources of information are the Codex of Canon Law from 1983 (CIC) and the legal act No. 64/1963 of the Coll., family law act, in the present wording. For more detailed information we used the collections of commentaries of both these basic sources; further the related legal acts, text-books and scholarly literature.

The influence of psychic oppression on the invalidity of marriage

In canon law the institute of psychic oppression is based on the consensual character of marriage with an emphasis on the marriage consent based on the freewill of the nuptient. A fear as a relevant ground for invalidity of marriage must fulfil the following conditions formulated in the provision of canon of 1103 CIC. It has to have an external cause that, according to majority of opinions, is caused not by circumstances but by another person. The fear has to be subjectively perceived as heavy and the only way how to evade the evil. The intentions of the menacing person are not relevant. Due to leaving out the requirement of unjustified threat in the actually valid Codex of canon law the practical application led to multiplication of invalid marriages due to the fear caused by reverence – *metus reverentialis*.

Secular family law regulation of psychic oppression uses the term of unjustified threat, the definition of which may be found in civil law theories. Thus, the psychic oppression relevant in relation to the invalidity of marriage must cumulatively satisfy the condition of

injustice, causing the reasoned fear and causal link between the threat of the evil and subsequent conduct of the person directly or indirectly concerned. Generally speaking, it is necessary to take into account the priority use of the family law act as *lex specialis* in relation to the civil law code. That is why the family law code contains a special detailed regulation of the contracting of marriage. In relation to the institute under research in the diploma thesis it can be seen f.e. in a special one-year preclusive limitation period for the plea of invalidity of marriage caused by the psychic oppression.

Conclusion

The diploma thesis is closed by the assertion that both legal systems accept a qualified psychic oppression as a defect of marriage consent due to which a marriage may be found invalid. In accordance with this hypothesis we emphasise that canon law, contrary to secular law, finds irrelevant the question of justice and enables to find a marriage invalid in more cases than secular law.

A typical example giving evidence to this assertion is the above-mentioned *metus reverentialis*. These are cases of qualified threats where injustice is absent. If courts of the Catholic Church accept marriage invalid due to psychic oppression, it is most common in cases where conditions of fear caused by reverence are satisfied. However, the secular law does not accept *metus reverentialis* and the marriage contracted under its influence is accepted as properly contracted.

Seznam klíčových slov / Key words

kanonické právo / canon law

sekulární právo / secular law

uzavření manželství / marriage contract

konsensuální princip / consensual principle

jednota a nerozlučitelnost manželství / unity and indivisibility of marriage

platnost právního úkonu / validity of legal act

historický vývoj / historical development

psychický nátlak / psychic oppression

bezprávná výhrůžka / unjustified threat

irelevantnost nespravedlnosti výhrůžky / irrelevance of the injustice of threat

kvalifikovaný strach / qualified threat

omezená svoboda vůle / limited freewill

příčinná souvislost / causal link

prohlášení neplatnosti manželství / declaration of invalidity of marriage